

שבת פט"ו ה"ב) ושהיו לפני רבי יוחנן (גיטין ס'). ורבי אבא אחיו של רבי היא היה כותב אנרות על ספר (ירושלמי שבת שם). הנה לפנינו שעם כל האודרות אשר הוחרו היו כותבים מכל מין ומין מדברי תורה. והנה הלכנו בספרנו בזה כמה צעדים קדימה במשעול הזמן, טרצותנו להראות כי בכל הזמנים לא שטרו החכמים האודרות הזאת בדקדוק גדול ולא הקפידו עליה רק כתבו דברים שבעל פה על ספר. סוף דבר ברור הוא כי תחלת האודרה מלכתוב ספרים בעניני תורה היה לפני שלא רצו לעשות התורה שבעל פה התוכה אשר היא מעותרת להתרחב. ולאחר זמן נדרו בזה עוד יותר לסבת התפשטות כת המינים. אבל בכל זאת החכמים לעצמם לא נמנעו מלכתוב לתכלית היכרון וכל מה שהחליטו רבים מן החכמים שאדרי התלמוד עד הדורות האחרונים להכות הרפך מה בנו רק על דקדוקים דקים אשר אם יעבור עליהם רוח בקרת נאמנה הלפו ועוד אינם (1).

ספר שלישי

הקרות אחרי מות שמעון הצדיק, יום כן יועד יוסף בן יודן, פרושים צדוקים אסים, יוחנן כהן, יהושע בן מרדח, נתאי הארבי, שמעון בן שטח, יהודה ב"ם, הכותים, נצוח הפרושים, שמעיה ואבטליון, בני ביתר.

פרק אחד עשר

הקרות אחרי מות שמעון הצדיק.

המועד הראשון הנמשך זמון שיבתם מן הגולה עד תום הכנסת הגדולה, הנה הוא ביישומן לא דרך אשר רגל אנוש לא יעברנהו. קוצים ודורלים על פני כלו עכבו מלכת הנה והנה. קורות התורה והרכבה לומות בעב הענן, רק פעם אחר פעם רשף אור קמן קורע העננים ויבריק ויאר מעט אך כברק כלה וילך וכמעט רגע — ואינו. אז המאפלה חשוב ובכתלה נמשש כעורים קור. גם המועד השני אשר אליו עתה פנינו מועדות לא שנה שחור תארו בראשיתו. אם אמנם כי דבר גלוי הוא לעינינו מה רבו פעולות החכמים אשר פעלו במשך הזמן שהתמידה הכנסת הגדולה, בהשכילנו בהמעשים הגדולים אשר פתאום לפתע יגלו ויראו, עם כל זה בחשך בא ובחשך ילך ובחשך יכוסו שמת כל החכמים אשר פעלו ועבדו על אדמת הקדש. והחשך הזה הנה שלה ידיו גם להלאה מן המועד הראשון אל משנתו. הן ראה ראינו בעני העם ובצרתו אשר מצאוהו מידי תלמי הראשון בעלותו ירושלימה ויכבשה וירב בה תאניה ואניה, משך ימי הולך הזה בממשלתו היו ארבעים שנה. ובקרב הימים האלה עמד הגוי בנו של ידוע ואחריו שמעון בנו המכונה שמעון הצדיק על משמרת הברנה הגדולה (יוסיפון בקדמוניות ס"ב פ"ב) ובימי שמעון פסקה נכסת הגדולה. אמנם אם גם הבכיר הלהץ אבפו עליהם, עד אשר בגללו נתבטלה הכנסיה

בכל

(1) רב שירא נאן באנתו לקהל קירואן הנדפסת ביוחסין כתב בכמה מקומות שרבי כתב את המשנה ואחריו נמשך הרמב"ם בהקדמתו למשנה. ובנוגע בכתיבת המשנה כיהוד עוד נדבר במקום הראוי. והרב ר' יעקב גבין בהקדמת פירושו למשניות, עץ חיים" האריך הרבה וסבא ראיות להעמיד דברי רש"י אשר אמר בכמה מקומות בש"ס שלא כתבו שום דבר בתורה שבעל פה. והרב ר' שמואל דוד לוצאטו החזיק בדעה זו בכרם חמד ח"ג וכמה גם הרב ר' הירש חיות בחבורו סבא התלמוד אבל כל דברים בניים על יסודות רעועים. והרב ר' זכריה פרנקל בס' דרכי המשנה צד 217 כתב בפנה הזאת דברים מושגלים ונאמנים החלים כדעת רש"י. והחכם לגרנצמן בחיבורו קריטישע לענין צד 12 כתב ג"כ בהחלם שכתבו דברים שבעל פה. וישנו הרבנים בחבור וויסנשאפליכע בלעססער צד 3. ועי' עוד מה שכתבתי בסבא הספרא הנדפס בווייזן שנת תר"ה עם פ' הראב"ד ועם חבורי מסרת התלמוד. ועוד נמצא מקום לדבר בפנה הזאת בחבור הזה ועיי' לקמן חלק זה פכ"ב, ובח"ב פ"ג ישם פכ"ב, והארכתי בענין בח"ג ס"ב וע"ש ח"ו צד 164 ובהערה ס' 4, ועיי' גם למעלה פ"ב בהערה ששערתו לדעת ר' יהודה שאמר פרשת עיי' מקלם כתבה יהושע כתיבה שקבלה משה ב"ם יהיה ידועה הראשון שכתב דברים שבעל פה.

בכל זאת לא מצא כת להעביר את חכמי התורה מן הכשרה הנצבת להם, גם הדעות החדשות אשר הביאו היונים אל ארצם ומצאו חן בעיני העם והתפשטו ביניהם מעט מעט, לא עצמו על אמונתם ודעות התורה. אמנם היה להפך כאשר נדלו והצליחו הדעות החדשות בן גם הם אורו חיל להחזיק התורה ומסורת אבותיהם לבל ישתרנו להעלות עליהם פרי נפן נכריה. וכאשר נעשה עם הדבורים שאם גם נשהטר מעוקציהם לא תגעל נפשנו בעבור זה בדבשם, בן השתמרו מנוק הכמת היונים אבל לא הרחיקו אותה כלה אך שבעו מנובה ואת כל המועיל בה נמזעו על אדמתם, עד שכבר בחצי האחרון של המאה הראשונה טאו באו היונים לארץ יהודה כבר היו בה אנשים חכמים וירועים אשר ידעו הכמת היונים והכירו את לשונם ודרכיה כאחד מהם.

כי ימים לא כבירים עברו אחרי מות תלמי לאנו ויקם מלך חדש על מצרים הוא תלמי פהלוודילפוס בנו של הראשון, אשר לא ידע את עושק אביו ורעתו לא הכיר. המלך הזה פעל שבות רבות לתועלת החכמה וגם לבקשתו נתרגמה התורה יונית. ולפי עדות יוספון (קדמוניות סי'ב פ"ב) ופילון (סחיי משה) היו המתרגמים חכמים מארץ ישראל. ומלאכת ההעתיקה נעשתה בזמן אחד לא פעם אחד פעם וכפר אחד ספר, והיה פרסום בהגמרו, והיום שנמטר עשו יום טוב לחרות. ועוד בימי פילון היו היהודים באלכסנדריא חוגנים את זם המעשה (נרעץ ח"ג 478). גם רבי יהודה בתלמוד (מגילה ט'). וירושלמי (שם) אמרו שרבותיו התירו לכתוב (את התורה) יונית, מזה נראה שרעתו שנכתב על פי חכמי ארץ ישראל ורבותיו התירו את הדבר. לא נרצה להתקיים כי בארץ ישראל נעשה התרגום כדבר התגדה אבל זה נראה ברור כי נעשה על ידי חכמי ישראל ובהסגנת החכמים שבירושלים והם התירו ההעתיקה ולהשתמש בה לכל דבר שבקדושה. ולא נוכל לצייר לנו הכמתם בלתי ידיעתם בכתב ושון היונים וחכמתם. ההגדה משבעים או ע"ב וקנים המתרגמים את התורה ישנה מאד. המכתב מאריסטאה הכולל הספור מן התרגום כבר מוכיר השם "תרגום השבעים" וראוי שזין לא כביר אחד יציאתו לאור נדע בשם הזה. הספור סכניסת שבעים ושנים וקנים לשבעים ושנים מקומות נזוחדים וכל אחד ואחד תרגם את כל התורה והיה גם מן השמים כי הסכימו כלם לכונה אתה (מגילה שם ויוסיפון), אינו אלא אגדה ואין למדים מאגדה, אבל שורש ההגדה שנעשה התרגום על פי שבעים וקנים אמת הוא, וזה שהתרגום היה מקיים מן הסנהדרין שבירושלים והם הסכימו עליו שישתמשו בו לכל דבר שבקדושה, כאשר העידו רבי יהודה ורבן שמעון בן גמליאל (מגילה בבלי וירושלמי שם) שרבותינו בארץ ישראל התירו לכתוב יונית, ואחרי שמספר הסנהדרין שבעים קראוהו תרגום השבעים. אך בכל זאת מוכרר לפעמים גם בננות של התרגום. וההגדה מספרת מעשה בחמשה וקנים שכתבו את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל (מס' סופרים פ"א) המספר הזה יודה כי נעשה ע"פ חכמי ישראל כי בלי ספק ידע מקבלת רבי יהודה הניבית, ובכל זאת מספר בננות התרגום. אין זה אלא מפני שבזמנים סתגללים נשתנו הדעות בכחיות לימוד הכמת יונית. ועל המספר הזה עצמו דעות זמנו, שבזמנו אולי קיימת הגדה הקדומה מימי החשמונים, אשר הוכפלה עוד בזמן מאוחר שאין ללמוד הכמת יונית כאשר יתברר עוד למטה, וע"כ היה לו התרגום למרת רוח, אך נגד זה יסופר מאת רבן שמעון ב"ג (ירושלמי מגילה פ"א) שבשעה שהתירו התכמים לכתוב התורה יונית בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה אלא יונית, וזה כי ר"ש מן החכמים אשר אהב לשון יונים והכמתם כמו שאהבוה כל הנשיאים מהלל ואילך, וע"כ מלא פיהו שבה ותהלה סתרגום היוני, ואולי גם מצד אחד היו סקצת חכמים מנגים את התרגום הזה, יען היותו סתרגם לפי המוכן הפשוטי ולא השנית על התורה שבע"פ, וע"כ אמרו האחרונים בהפך מדברי ר"ש. שהוא היה אומר שברקו ומצאו שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה אלא יונית, והם אמרו שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה, וזה מפני שהתרגום

שהתרגום אינו משגיח על פירושי התורה שב"פ ולדעתם כל תרגום שאינו לפי פירושיהם אינו תרגום כל צרכה.

אם נתנה לב אל פרקי הזמן הקדום נמצא כי הדעות בבחינת תרגום השבעים השתנו פעם אחר פעם. בראשונה מלא פיהם שבה ותהלה ממנו כי במעשה התרגום ראו כי ניתן כבוד לתורה, ובכבוד התורה ראו כבוד עצמם, ובעת ההיא לא היו היהודים צרי עין בחכמה אחרת כי אם בכדו כל חכמה. למדרגה אחרת הגיעו הדעות מעת אשר פרו ורבו פירושי התורה שב"פ, מאז היו רבים מגנים את התרגום היווני ועל זה רומזת ההגדה בקש משה שתהיה המשנה בכתב ולפי שצפה הקב"ה שאומות העולם עתידים לתרגם את התורה ולהיות קורין בה יונת והם אומרים אנו ישראל... א"ל הקב"ה אתם אומרים שאתם בני, איני יודע אלא מי שמסתירין שלי אצלו ואיזו היא זו המשנה שנתנה על פה (תנחומא וש"ר פ' כי תשא ובכ"ט), ורעיון ההגדה הזאת לנגות את תרגום היווני, מפני שבו כל דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים שהם עצמות התורה שב"פ בלתי אפשרים. ועוד בזמן מאוחר הרהיקוהו עד כלה מפני המינים. שהיו המינים מתוכחים עם ישראל בדרכי תורה, וגם חכמים אחרים מחכמי האומות מינים אותם ומתנגדים לדעות התורה, כמו חכם האומות צילווס אשר אריגנס הנוצרי עמד נגדו, וזי המינים אלה ואלה כסוד התורה אם לא תרגום היווני וע"כ היה לצנינים בעיני היהודים¹). אמנם כן היה הדבר בימי הקדמונים. אבל העתים השתנו ואתם גם דעותינו בפנה הזאת. על ידי תרגום השבעים נפתחו מקורי חכמת התורה גם לאומות ונודעו להם נבואות נביאינו וחכמת חכמינו, וכמעט היה הוא האמצעי אשר יעור לנו למלא את מלאכותינו בתבל ארץ כיעודי הנביאים, להביא דעת אלהי אחד אל כל העמים וזלתנו, ואין לנו לנגות עוד את התרגום הזה אמנם לשבחו ולפארו כאשר עשו הקדמונים חכמי הדור שבארץ ישראל אשר רצוהו בעת צאתו לאור והסכימו עליו. הן אמנם כי מצד אחד היה זה התרגום לנוק גם בזמן האחרון כי אחדים ממפרשי המקרא על פיהו שלחו יד בכתבי קדשנו והגיהום ושחתו בדבריהם הנעימים באמנם שלפי התרגום היה לפני המתרגמים הנוסחא כך וכך ושלא בנוסחאתנו, אבל אין זה אשמת התרגום כי אם אשמת המגיהים ההם אשר לא שמו לב על הדבר במתינות נאמנה ולא חשבו אולי השגיאה היא בתרגום ולא בנוסח המקרא, או אולי תרגום המתרגום ושנה ליתרון באור ונטה מעיקר הנוסחא, כאשר עשה אונקלוס בתרגומו - לפי מאמרו של מנחם בן סרוק במחברת (ע' איתן) - שלא בא אלא להרחיב הפתרון אשר יתישב היטב, ובפרט אחרי שהדבר ידוע שהתרגום הזה חלו בו ידים עסקניות וזייפוהו בודון או בשגגה, מפניה אחרת או סבלי דעה.

והנה אחרת ראותנו כי זה התרגום הנעשה בימי תלמי פהילודילופוס יצא מתחת יד חכמי ישראל ורבותינו הסכימו עליו²). נבין מה שבבמה מקומות בתרגום הזה יש רשומים גלויים מדברי קבלה. ואם גם כי בתרגום השבעים אשר לפנינו חלו בו ידי מוסיפים בכל זאת כל מה שבא בו בחכמם עם הקבלה עד הוא לעצמו כי הוא עיקרי כאשר יצא מיד המתרגמים הראשונים ולא חלו בו ידי מוסיפים ועמ שקר סופרים. היהודים אשר בארץ ישראל לא נחשדו מעולם על זיוף התרגום כי לא היה בידם, והיהודים האלכסנדריים אלו היו מוסיפים לא היו

עושים

(1) הדברים האלה מדובר המתחיל אם נתנה עד בניני היהודים שמעתי סאת יודי ה"ר אהרן יעללעקס בדרושי' בבית מדרשו' ומאשר ישו' בניני עד מאר הצגתי' לפני קוראי ותתענג נפשם עליהם.

(2) ה"ר נרנץ ה"ג צד 478 מהלים שנעשה התרגום בימי פהילודילופוס כמו מאה שנה אחרי חז"ל פהילודילופוס. אמנם בכל החקירות והדרישות סן הנבחרים הטונים בענין זה לא נמצא דבר ברור אשר אין סחינוט מספק אחר. אך כיוצא מזה עראיתו יש הבטחה בניניהם בעיקר הדבר, והוא שהתרגום הזה לפעולת אדם בזמן פהילודילופוס והדעה היא הפוסד דעה' ונפסבתי' אחרת וכספרו של ה"ר זכ"ה פראנקל על תרגום השבעים הביא דוג דעה הסתרים הנוצרים צד' הו'.

עושים ככה לתועלת מדרש הכמי ארץ ישראל וכל שכן מייפוס אחרים אשר אינם מאמינים בקבלה ובפירושי החכמים שלא יזייפו וישנו התרגום כדי שיסכים עם הקבלה. ועל כן נה שממצא בתרגום הזה בהסכם עם הקבלה יצא בודאי מיד המתרגמים הראשונים והוא הפירוש המקובל מקדם ומאו. כמו תרגום על מותרת השבת האמור אצל הקרבת העומר שמפרשים אותו על היום שאחר יום הראשון של תג המצות וזה מסכים עם פירוש החכמים התלמודיים (מנחות ס"ה.). וכן תרגמו ובן אין לו האמור אצל דין היבום (דברים כ"ה ה') כאלו כתוב וזרע אין לו וזה גם כן בהסכם עם ההלכה שגם הבת פוטרת מן היבום, ולא עוד אלא שלפעמים הוסיפו מלות בתרגום להסכים עם ההלכה. ונקרב בעל הבית אל האלהים (שמות כ"ב ו') האמור אצל דין השומרים פירושו שהקריבה אל האלהים ענינה שיקריב אל האלהים לקיים דברו על ידי שבועה, והוסיפו מלת "ונשבע" מסכים עם פירוש הרבנים (מכילתא משפטים פט"ו ובגמ' בכ"ט) שפירושו גם כן לשבועה¹ והנה יוצא לנו מזה כי יש בתרגום השבעים פירושים שפירושו המתרגמים לפי הקבלה ולפי ההלכה המפורסמת ופירושו כן בכל מקום שיסבול זאת דרך התרגום ותועדתו, וזה כשאנו צריך להרחיב דברים אילו ירצה לתרגם על פי הפירוש המקובל. ועתה במצאנו בו תרגומים אשר מתנגדים לפירושי התורה שבעל פה לא נוכל לשפוט מזה כי בזמן תיקונו לא היו הפירושים ההם עוד נודעים, רק באפן אילו היה רוצה לתרגם כפירוש התורה שבעל פה לא היה צריך להרחיב דברים או נאמר אילו היה הפירוש נודע בזמנם ודאי שהיו מסכימים אותו בתוך התרגום כמו שהכניסו פירושים אחרים כאלה כאשר ראינו, אבל אילו היה צריך להרחיב הרבנים או נאמר אף אם לא תרגם בהסכמה עם פירוש התורה שבעל פה אין זה עוד ראייה שלא היה הפירוש ההוא נודע בזמנם כי אפשר שנודע ובכל זאת לא שהתמש בו יען כי אין ממשפט המתרגם כי אם להעתיק דבורי הספר שמתרגם אל הלשון שמעתיק בו, לא להרחיב דברים בפירושים אשר על ידי זה יהיה מוכרת להוסיף דבורים רבים יותר מדבורי הספר המתורגם. ועל כן אם נמצא בתרגום השבעים שתרגם "עין תחת עין" כמשמעו וכתבו, ולא כפירוש התורה שבעל פה שפתרה המקרא הזה על תשלומי ממון, אין זה ראייה שלא נודע עוד פירוש ההלכה כי נאמר שחלל לתרגם על פי הפירוש המקובל יען שהיה צריך להרחיב דברים וזה נגד תועדת המתרגם. אבל ממה שנמצא בתרגום השבעים שתרגם, "כאשר זמם לעשות לאחיו" כאלו כתוב, כאשר הרע לעשות לאחיו, ומפרש זמם מענין זימה, מזה ודאי יש הוכחה שלא פירוש כפירוש ההלכה שפירשה שלא יענשו רק על המחשבה ואם הרגו אין נהרגים. ואף שאין ההלכה הזאת בבירור מן הקבלה ולדעתנו האמת הוא שלפי הקבלה אף שהרגו נהרגים אלא שיענשו גם על המחשבה על כל פנים לפי התרגום נראה שכוננו שאין עונש אלא על המעשה לא על המחשבה.

בתרגום היוני הזה השתמשו בו היהודים היושבים באלכסנדריא והיושבים בערים אשר על חוף ים התיכון הם הערים אשר נאחזו בהן יונים והיהודים ישבו בקרבם. מאז ומקדם היתה התקנה בישראל לקרוא פרשיות בתורה בהאספם יחד לעבודת ה'. וכן נהגו שהיו מבינים מתרגמים את התורה בלשון ארמי הוא הלשון אשר היה טבין להמון העם. וע"כ לתכלית הקריאה הזאת שהיתה קדומה, ולתכלית ההוראה בתורת ה' נכתבה התורה יונית באלכסנדריא, אמנם נולד הספק אם התרגום היוני הזה נכון לפי דת לקרות בו למלאות חובת הקריאה? זאת השאלה נשאלה מאת הרבנים בארץ ישראל והתירו את הדבר. כן מפורש יוצא מספרו של רבי יהודה שיספר שרבותינו התירו יונית משום מעשה של תלמי המלך (גמילה ט'). . החכמים בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להיות רגם כל צרכה אלא יונית ירושלמי

1) נבחרת הדברים אשר תרגום השבעים מסכים בהם עם הקבלה על' בספרי הר"ר זכריה פראנקל רמ"ב הישנה צד 11 וצד 314 ובספרי על תרגום ובכ' במדרש האלקסנדריים.

(ירושלמי שם) מזה נראה כי ההכנסים קיימו את התרגום וברצונם יצא הדבר כדובר לכתוב התורה יונת ולהשתמש בה לכל דבר שבקדושה. ועל פי הותר זה יצא הדבר לפעולת אדם שהלימוד בתורה והקריאה ברבים הכל היה בלשון יונת עד שבמשך זמן לא כביר לא התה להם העתקה עברית כי לא הצריכו לה ולא הבינוה. ונכדו של יהושע בן סירא (סביב לסאה וארבעים קודם מנין הנוצרים) העיד בהקדמת תרגומו היוני לספרו של זקנו, כי בשבתו באלכסנדריא מצא כי נבדלו מאד היהודים האלכסנדריים בתכונתם הדוהנית מאחרים בא"י. ולא לבד שיש הפרש גדול בין אלה לאלה בבחינת כתיב הקדש, אלא גם יש הפרש ביניהם בבחינת הבנתם אותם. ומה היה זה ההפרש ביניהם בבחינת כתיב הקדש? אין זאת אלא שהיהודים בא"י היו להם כתיב הקדש בלשונם העצמי והוא לשון עברי ובאלכסנדריא לא היה להם כי אם תרגום יוני. ובעת ההיא אשר האו הכתום הכרה להוציא לאור משפטים ארות הקריאה בתורה בתרגום היוני, ודאי שגם באותו הפרק התכוו הדון גם בבחינת הפרשיות השונות שבתורה אשר על פי החק והמנהג נקבע לאמר אותן. כמו פרשת סוטה, וידוי מעשר, וקריאת שמע. וכן התעוררה השאלה אודת התפלה הקבוע, וברכת המזון אם יש בכל אלה קפידה באיזה לשון הן נאמרו? ונתקיימה לנו גם כן הלכה המדברת מאלה הענינים (סוטה פ"ז מ"א): אלו נאמרים בכל לשון פרשת סוטה, וידוי מעשר, קריאת שמע, ותפלה, וברכת המזון, ושבוטת העדות ושבוטת הפקדון. וקרוב מאד כי בעת שהתירו יונת מפני מעשה של תלמי המלך, גם או נתחדשה זאת ההלכה. ואם אמנם שכבר היה להכמי הדור סבה גדולה לדבר על ככה בתחלת ימי הסופרים, יען כי כבר אז היו רבים אשר לא הבינו כי אם לשון ארמי בכל זאת נראה מלשון המשנה שהיא מכוננת על לשונות אחרות: כי באברה אלו נאמרים בכל לשון רומית שמדברת עוד מלשון אחר מלבד לשון ארמי, ואיזה הוא? זה לשון יוני. החסרון הזה בידועת לשון העברי גבר מאד באלכסנדריא, והגיע אליהם כן, מהתערבם ביונים ויושבי הארץ. ואף כן קרה להם בכל המקומות אשר נאחו בו היונים וביניהם בערים אשר על הגף ים התיכון. המקומות הבהם היו נקראים בשם כלי מדינת הי. ס. (מ"נ הומן שער י"ב) ומדעתם בארץ ישראל שהיהודים היושבים במדינות הן אינם נקראים בענייני הדת ובדקדוקי הדנים, לפי מדרם בארץ ישראל וגם מצד קלות דעתם לא היו נאמרים אצל הכמי ארץ ישראל בכמה דברים הנגזעים בעניני הדת, על כן הכינו וגם יסרו תיקון הדש (גיטין פ"א מ"א) שכל שלוח המביא גם ממדינת חים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נהתם. כי על כל פנים היו בתי דינים קבועים במדינות הן, ואם גם שבזמן מאוחר לא היה כן, בכל זאת בראשונה היו בתי דינים קבועים באלכסנדריא (תוספתא פאה פ"ד, כתובות פ"ג ובבבלי שם כ"ה.)¹ וזה בזמן אשר עוד היו דבוקים בדת אבותם מאד. ועל כן אם אמר השליח שהגמ נכתב ונהתם בפניו, היו יודעים אם נכתב כדיו כי היה יכול להגיד להם אם נעשה בבית דין או לא (עי' גיטין כ"ג ובפרש"י) ואף שגם אין צריך להתן בפני בית דין, אבל על כל פנים צריך שהיה נעשה על פי בקי, ועל כן צריך בית דין בשואו נעשה במדינה אשר אנשה אינם יודעים מאומה בעניני התורה ודקדוקיה. ואולי זה עצמו היה בכלל התקנה שלא לסמוך על גמ אשר לא נעשה בבית דין של בקיאים. והקנה כזאת היתה נהוצה גם מצד אחר; יען שהלשון הנהוג אצל יושבי המדינות האלה היה לשון יוני, וזה הלשון לא היה מוכן אצל כל בית דין ובית דין בארץ ישראל ועל כן תקנו שעל כל פנים יעיד השליח המביא גם ממדינות האלה — אשר בלי ספק נכתב בלשונם

1) הנה בבבלי כתובות ה"ג בראשונה כשחיו בתי דינים קבועים באלכסנדריא. ואף כן היא דני' בתוספתא דפאה וכתובות ומה נראה שבתו על זמן קרוב. אבל בירושלמי כתובות פ"א מצאתי שכן דני' אף באלכסנדריא כעשה שברי דינים יושבים. ההבדל שבין שתי הבראיות הוא שלפי הבבלי והתוספתא רק בזמן קדום היה בית דין קבוע ונפסק א"כ ולא היה עוד, ולפי ירושלמי היו פתים שהיה ב"ד ועתים שפסקו.

בלשונם — על אמתת כתיבת הגם ותתימתו בבית דין של בקיאים. זה היה יסוד התקנה בעצם וראשונה אך בימן מאוחר כבר נעלם יסודה וסבתה עד שכתבי התלמוד כבר היו מסופקים בסבתה ובטעם ייסודה⁽¹⁾.

אמנם גם בארץ ישראל נתעכבה לפרקים הרישת התורה בהליכתה, אבל לא נרם זה העכוב התרתקותם מדת ומן התורה. אך בכל עת נברה תשוקתם אלה על פניו הסן. גם המלחמה הכבדה אשר היתה בין אנטיוכוס הגדול ובין תלמי השלישי והרביעי מלכי מצרים הביאה צרות רבות ורעות לישראל. אך אלה הצרות לא מצאום מצד היותם יהודים, כי אנטיוכוס הגדול לא היה צורך היהודים משנאת הדת, אבל הרעות באו לרגלי המלחמה והרעו ליהודים כאשר הרעו לכל יושבי ארץ סוריא ושאר כל הארצות סביבותיה אשר פרשה המלחמה כנפיה עליהן. גם אז כאשר גבר אנטיוכוס ונשארה ארץ יהודה תחת ממשלתו כבראשונה נרו מן ההלאות וינפשו מן הצרות ולכל בני ישראל היה עתה רווח ושלום. בעת ההיא היה לראש, הכהן הגדול שמעון בן תנאי השני בן שמעון הצדיק הראשון. גם לשמעון השני נתנו בני דורו תואר תהלה וקראוהו: שמעון הצדיק. בימיו או מעט אחריו חי יהושע בן סירא. יהושע זה ישבת בספרו את מעלת שמעון, ויקראוהו גדול ליהודים ודורש טוב לעמי. ויספר ממנו כי הוא יסד עבודת הקדש ועשה טובות רבות לישראל בהשלימו בנין המקדש (בן סירא פ"ג). והשכיל לעשות כל אלה בעורת אנטיוכוס. הוא נתן להם רשיון להשליט בנין הבית, וצוה לשר צבאו אשר היה בעת ההיא ביהודה שינתן להם כל הנצרך להשלמת בנין הבית חנם אין כסף. ימי השלוח האלה היו נאותים להשתדל בהחוקת הדת. גם הבית דין הגדול בירושלים היה בעת ההיא בתקפו. כי במכתב אשר כתב אנטיוכוס לשר צבאו ישתב אנטיוכוס את היהודים אשר קבלוהו בכבוד בבואו ירושלימה ויצאו לקראתו ובראשם כל אנשי המועצה. וכן כתב שיהיה לחק ולא יעבור אשר יהיה הרשות ביד היהודים להתנגד בכל עניניהם לפי הקת תורתם והאגשים בעלי המועצה הגדולה יהיו פטורים ממש הגלגלת (יוסיפון קדמוניות ס"ב, ג) נמצא שהיה בעת ההיא בית דין הגדול בתקפו, ואמנם אם הגדול לנו כי בימי שמעון הצדיק הראשון פסקה כנסת הגדולה, לא היה זה אלא פסוק ומני. ובזמן לא כביר חור לישנו אבל בשם אחר, כי תורת השם כנסת הגדולה הוכס שמה להקרא בשם סנהדרין. כי מדות הפקידה הזאת העליונה באומה, הלא טובן מעצמו שהוכרחו לכנותה בשם המבין אצל היונים אשר היו המושלים בארץ. אמנם גם זה סבן מעצמו שכזמן אשר היתה הרדיפה הגדולה בימי בנו של אנטיוכוס הגדול נגד היהודים, והשתדלה הממשלה לבטל התורה והדת בכללה שגם אז נרבתלה זאת הפקידה לזמן מה.

כי לא ארבו ימי השלוח תחת ממשלת אנטיוכוס הגדול. אנטיוכוס איפיפנוס אשר מלך תחתיו לא היה כאביו, מיום עלותו למלוכה עד אחריתו היה צורך היהודים אשר כמרתו לפניו לא היה וגם לאחריו לא קם בכל מלכי סוריא הסלייקוס ובכל מלכי מצרים התלמיים. בתחלת מלכות זה הצורך עמד בראש הסנהדרין אנטיגיגנוס איש סוכו. האמנם שלא, המסופר כמשתנה קבל הוא משמעון הצדיק אשר היה משירי כנסת הגדולה, ושמעון זה הראשון היה זמן רב קודם ממשלת אנטיוכוס איפיפנוס. אבל אם נתבונן בשלשלת הכתבים הגדולים שחיו ופעלו אחר שמעון הראשון נמצא כי בימים אחרים שמעון לא היתה סבה להעביר ראשות הסנהדרין מן הכהן הגדול אל איש אחר מתוך העם כי אחר מות שמעון נתבון

(1) לא יפלא על שהחלמתי שיהיה מנדבם לכתוב הגם בלשון יצית לזנים ישרי מאז ומקדם כבר תקנו לכתבו בא"י בלשון ארמי כפני שיהיה הלשון היה לשון היגל והצאנו שבזים הנאנים היו כותבים נסין בלשון פריז בקצת מקומות. ע"י החלמת גדולת ה"ל נסין ובש"ת שער" צדק.

נתבון אלעזר אחיו ואחריו מנשה אחיו הקטן אשר לא עמד רק ימים לא כבירים בכהנתו כי מת ויבא תחתיו חנו בניו של שמעון ואחריו מורו נתבון שמעון השני אשר נתון לו גם כן הכנוי "צדיק". וכל הבהנים הגדולים האלה היו נאמנים עם ה' ועם ישראל. וכל כופרי דברי הימים ליהודים שבזמן ההוא כשהיו מזכירים את ראשי בית דין הגדול לא הזכירו אלא הכהן הגדול, כי תמיד היה הכהן הגדול הראשון וראש בבית דין הגדול של כל זמן וזמן. והנה עתה ראינו את אנמינגוס אשר לא היה כהן שעלה והיה לראש. וזה אי אפשר מבלי סבה מבררת, ודבר זה יפרוש אור על זמנו של אנמינגוס ונשפוט מזה כי אנמינגוס לא היה לראש. אדר שמעון ולא ככל הזמן הדוא כן שמעון הראשון עד שמעון השני. אמנם אחריו מות שמעון השני שעלה אנמינגוס איפינוס למלוכה ולא ארכו הימים מתחלת מלכותו והעמיד זה הצורך כהנים גדולים זה אחר זה אשר כלם היו מצרים את ה' ועוזבים את התורה ומשתדלים לתמוך את הפץ הממשלה להרוס את הדת היהודית, בעת ההיא נראה סבה גדולה אשר הגיעתם להעמיד את אנמינגוס בראש הכהנהדרין, או על כל פנים היה הוא האיש אשר התחזק בתורת ה'. ואמנם אם תודע לנו במשנה כי הוא קבל משמעון הצדוק שהיה משיירי כנסת הגדולה ומסר ליוסי בן יועזר, הנה נתחזק מהודעה זו שני דברים אחד שקבל משמעון הצדיק אבל לא כן הראשון כי אם כן השני, והשני שמסר ליוסי בן יועזר אשר זמנו נופל יחד עם זמנו של אנמינגוס בחכיפה זה אחר זה, אבל לא נתחזק כי קבל משמעון שהיה משיירי כנסת הגדולה, ונאמר ששווי השמות גרם לכתב המשנה שתאר את שמעון השני בתואר שנאמר על שמעון הראשון.

קורות אנמינגוס הפרסיות נעלמו ממנו, וגם מלמודיו לא הגיע אלינו רק מאמר אחד והוא (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. מתוכן המאמר הוה יש לשפוט כי ימי שבתו לראש היו רעים ועל כן לחזק לבות הנכשלים אשר שאלו איה השכר המקווה לעושי הטוב? הורה להם אנמינגוס שאין לעבוד את ה' בעבור השכר אלא נעשה הטוב באשר הוא טוב בעצמו. ואין זה כסתירה עם יעודי התורה (יאמץ צד 106). המבטיחה הטוב והגמול לעושי הטוב, כי גם אנמינגוס לא חשב מעולם (יאמץ) מעשה הטוב סבת השכר אלא האמין באמנה שלמה בתשלום גמול רק אודרתו היא שלא תהיה עשייתנו את הטוב רק לפנייה זו. ולא נהרל מעשות טוב אם נראה שלא הגיע לנו השכר המקווה אלא נעשה הטוב אף על מנת שלא לקבל פרס. וקרוב הדבר מאד כי רוח דעות חכמי היונים דברה בלשוננו באמרו שלא נעשה הטוב מתקוה לקבל פרס, שזה ממש דעת הכמאיקים האומרים שאין יונה בעשיית הטוב והצדקה בהעשרהם בעבור הענג המסובב לאדם ממעשה הטוב או מסבת פניה אדרת, כי נעשה הטוב מפני שהוא טוב מצד עצמו ובעשיית הטוב נמצא שכר הטוב. אמנם כמקרה החכמים מאז בכל הזמנים וככל הדורות אשר נעו לב יעקשו דבריהם אם מכללות או מדוע לב ויראו גם מחשבות ודעות אשר לא השבו אף כן קרה לאנמינגוס. שנים מן התלמידים עקשו ושהתו-דבריו הגעיעים לאמר: כי כוון בדבריו להורות שאין דין והשבון למעלה, ובוה נלכדו ברשת הכפירה ויצאו להרבות רעה. התלמידים האלה נקראו בשמם צדוק ובייתום ומהם יצאה כת הצדוקים. כן התגדה הלכה והתפשטה (אבות דר"נ פ"ה). אולם יהיה זה רק הגדה מפלוגה או יהיה אמת לאמתו, אמת היא אשר נוכל להחזיק והיא שבימי אנמינגוס צמחה כת אשר התנגדה לפרושים. איזה סמאורעות הזמן הוא אשר היה ככה לצמירתה לא נתקיים לנו ואך לשוא נבקש דבר ברור. וגם אין להתפלל על אשר תשכון עננה על מאורע גדול כפיירוד הצדוקים אשר עשה רושם בכל עיני הדת ויתמיד כמה מאות שנה. תלאות הזמן עשו זאת. הרע והצרות מתוך הלכו הלך וגדול יום יום עד אשר ילאה לשון אדם להתארם בדברים, עשק שד ורצח התפשטו

התפשטו במלא רחב ארץ יהודה כמים לים מכסים, דת התורה היתה למרמס ודורשיה מורדפים ובההום מאורעות כאלה נשקע המאורע הזה כאשר נשקעו בלי ספק קורות אחרות ביחוס אל הדת והתורה. הן אמנם כי אפשר מאד שבעצם וראשונה לא היה פירוד כתות רק היה יסוד המחלקה קנאת איש כרעהו. וזה כי כבר מאז ומקדם היתה הכהנה הגדולה נשמרת לכרנים הלויים בני צדוק. וגם יאתה להם כי בכל עת שמרו דרך ה'. ובתעות ישראל מעל ה' הם שמרו משמרת פקודתם (יחזקאל מ"ד ט"ו ובכ"ט). ואם נתבונן בשלשלת הכרנים הגדולים מתהלת הבית השני עד ימי אנטיוכוס איפפוס נמצא כי כלם היו מבני צדוק. אך מימי אנטיוכוס לא נשמרה עוד השלשלת הזאת, הנני הרביעי אשר נקרא גם כן מינאלאוס לא היה ממשפחת צדוק ועלה לכהנה גדולה (עיי' היציג ס"ה) ואולי גם יקים הנקרא אלקיפס אשר הועמד אחריו לכהן גדול אולי גם הוא לא היה מבני צדוק, ואחרי כן הוסבה הכהנה הגדולה למשפחת הישמונאים וגם הם לא היו מבני צדוק והלוף כזה להרום חק ומנהג יישן נושן ודאי שהיה יכול להיות סבה לחלוק הדעות והלככות. ועל כן אפשר מאד כי מעת שהכרנים בני צדוק נדרו מכהנה הגדולה גם אז החלה לצמוח כת שקראה עצמה צדוקים על שם ראש בית אבותם צדוק¹). אבל כל זה לא יפרוש אור על הכונתם ולא ידענו עוד סבה לעניני התנגדותם בעיקרי הדת היהודית. כי עיקר התנגדותם הוא שהתנגרו לתורת הוקנים הנקראת אצלנו תורה שבעל פה, ומזהותם מתנגדים לתורה הזאת על כן מוכן מעצמו שגם תרעומתם נגד תורת הוקנים היתה הסבה לסורם מאחריהם. ואם נאמר ביחוד שכפרו בתחיית המתים אין זה אלא מפני שגם העיקר היה נובע מתורת הוקנים. אבל הפירוד הזה היה תולדה טבעית מן החלוף וההשתנות ברעיות ובחכמות במשך הזמן ההוא. אם גם ידענו כי דרך פירושי החכמים נושאי התורה שבעל פה עוד לא התרחב כל כך בעת הקדומה ההיא כמו בזמן המאוחר, בכל זאת הלא ידענו גם כן שהורחב כבר בימים קדמונים להרפרש התורה על פי דרכי מדרשים הנושגים ממשנות המקרא, ומצד השני כבר נתפשטו בעת ההיא פירושים שונים לתורה על פי הקרה מרדית, המתאימה עם חכמת היונים. ובימי תלמי פהילומיטר בן זמנו של יהודה כככי נתחברו כבר מיד פילוסוף יהודי אריסטובול פירושים על התורה על דרך זה. ועוד נראה למטה כי גם היהודים בארץ ישראל נטו לפעמים ללכת בדרך הזה. ואמנם ממשפט היהודים האלכסנדריים וההלכותיהם נראה כי היה זה לרבים לצור מכשול עד שמרו מדר משמרת התורה במעשה בחשבם שחקי התורה הם רק כרמים לדברים מושכלים ולהם יפנו כבמיהם אבל מעשה החקים היה קל בעיניהם ולא הקפידו על שמירתו. וכבר רמו על אלה פילון היהודי מאלכסנדריא בספרו מאברתם (צד 401). ועתה אם נתבונן בתכונת רבים מאנשי התורה באומנתו מאז ובכל הזמנים נמצא כי לרוב נולד חילוק הדעות בעת שראו שדרך הרשה באמנות ודעות גרם אצל קצת מקלי הדעת נטייה מן התורה. אם מצאו שמקצת מדרושי החכמה הלכו על יד החכמה תועים, או החכמה בכלל היתה בעיניהם לחטאת ומאסו מכל וכל בכל החכמה חצונית עד קצה האחרון ונתנו תפלה בכל דבר חדש אשר נתגלה לחכמים מקרוב באו, כן היה מאז, בכלל ביחוס אל החכמות ובפרט ביחוס אל פירושי התורה. והנה יתכן מאד כי הסכנה אשר תוכל לבא לרת על ידי המשכס אחר חכמת היונית בהבנת התורה היא היתה סבה לרבים לבלתי צאת אף כפסע הלאה ממשמעות הדברים ככתבם בפירושי התורה ומוכן מעצמו כי מי שמתחיק כן בדברים ככתבם שהוא מתנגד כמו כן למדרשי חכמי התורה שבעל פה. ועתה יצדק מה שהונג לנו באגדה שפירוד הצדוקים היה בזמן שאנו בו. אבל עב הענן הפרוש על כל עניני התורה שבעל פה בקרב הזמן הזה לא יתגנו להכיר את רושמי הפירוד והרעצומה

(1) ראה בספר ארש'יפס לה"ר אברהם נייגר צד 100 והלאה. ומה שהביא שם צד 104 בשם איפפוס.

והתעצומה החזקה אשר הפעילה התנגדות הצדוקים על דעות הפירושים, ורק אחרי נעבור מזה הלאה במשעול הזמן ונתבונן בתהלוכת זאת התורה ובהשתלשלותה עד סוף המעמד אשר אנו בו או יאיר לנו אור יקרות להכיר תכונת הבתות ולדעת אשר התפעלו זה מזה.

אמנם חלוק הלבבות הזה באמנות ודעות הוא אות נאמן כי היתה להם דרישת התורה בעת ההיא ענין לענות בו. אבל מרר באו ימים אשר נתעכבה הדרישה הזאת. למן היום אשר עלה אנטיוכוס איפונס על כסא מלכותו כבר הוהל לקרוא חמס על ממשלתו. כראשית מסלכתו עוד יכול ישראל כלכל לחץ הנוגש ולא קצר כח סובלו; כי אומה אשר למדה מנעוריה לנשוא על ורים לא בקל נרכאה עד עפר לבלי יכלת קום; אבל כאשר הרבה זה הצורך לעשות חיל אף לערך זה ידל כבוד יעקב עד היות הממשלה הרעה. הזאת לאבן נגף למקדש ולתורה ולפח ולמוקש ליושב ירושלים. מחשבתו הרעה אשר השב על ישראל מצאה משען חזק בקרב האומה הנהלאה. בני פריצי עם דתנשאו והזנו אהבים עם משפטי היונים ונימוסיהם, ומגמתם להעביר עם ה' מן התורה ולשעת סורי נפן נכריה על אדמת הקדש. הכהן הגדול אשר עמד לשרת במקדש ה' בעת עלות אנטיוכוס למלוכה היה נקרא חניו והוא היה נאמן עם האלהים ועם עמו. אחיו היה ישוע איש תכנים ורע מעללים, בוגד באחיו וכדרכי אבותיו. האח הבוגד הזה הלשין את אחיו לפלך ויצלה בתחבולותיו. ובכח השחרור אשר נתן למלך התכהן תחת אחיו. מטרתו היתה להמיע משפטי היונים על אדמת ישראל. למען השג המטרה הזאת עשה בתחבולותיו להשתדל בעד היהודים אשר באנטוכיא את משפט אורחי העיר בירושלים מאת המלך, כי הם למדו לעשות כמעשה היונים ותעלוליהם על כן מעורתם קוה השגת הכליתו בירושלים. גם השני רשיון מאת המלך להכין וליסד בתי שעשועים להנך נערי בני ישראל בשעשועי היונים. בשעשועים האלה החל אך אדריהם רע ומר; כי לא ארכו הימים וכבר ועמו על ברית קדש ויכסו את מערומיהם מתרפת היונים עד כי עובו רבים וזאת אות הכבירה ולא מלו את בניהם. הן אמנם זה הכהן לא האריך ימים בכהנתו כי שלש שנים אחרי כן נפל מגדולתו. אך הבא אחריו הרע ממנו. הממשלה העבירית, והעמידה בחזקה איש אשר לא היה מורע הבהנים תראוים להיות כתבים גדולים והוא נקרא חניו ובשמו היוני מינאלאוס בעזרתו ובעצתו נעשו כל התועבות בישראל כאשר יסופר בספרי המקבים ובספרי יוסיפון בן גוריון (הכהן 1) ישראל כרבבותיו נפל שרוד לרגלי המלך המשווע. את אוצר בית ה' חמס וגזל, חלל המקדש, הסיר תתמיד ונתן שיקוף משומם (דניאל י"א, ל"א ל"ב) על מובת ה'. משמרת התורה והמצוה היתה לחטא משפט מות ומשכילי עם אשר יבינו לרבים נכשלו באש ולהבה בשבי ובבוה (שם ל"ג). אבל גם מפלת הכהן השקר הזה אך באה מרר וכפרי מעלליו הושב לו, אך הבא אחריו לא היה טוב ממנו כי גם הוא הלך בדרכי היונים ואף ידו תכון עם גורת הממשלה להכביר דת וחורה, דמי נקיים רבים שפך ורבים מהכמי התורה והסירי עליון נפלו חללים על הרי מרום ישראל. אך עם כל המהפכה אשר הפך אנטיוכוס איפונס כארץ יהודה לא הצליח תפצו בידו להכביר את התורה וגם לא דרישהה. מי יאמן לשמועתנו באמרונו כי לא היה בכח הדריפות אשר רף אנטיוכוס דרשע את ישראל, להתליש את האמונה והדרישה בתורה אצל רבים מן העם? ובכל זאת כן היה. כאשר מאו ומעולם לא היה בכח הלהץ והאונס לפעול מאומה נגד תכונת בעלי מרות חזקות אמנם היה להפך כי כאשר יוסיפו מנגידים ולהציהם לאנסם ולהעבירם בחזקה מרעתם ומאמנתם אף הם יוסיפו כח ועצמה לתחויק בדעתם ובאמנתם ולהשיב את כל לחץ ואונס אחור בכחם ובחזקת רוחם; אף כן היה הדבר

(1) ע"י דברי הימים היהודים מאת הר"ר העיזעפלד ה"ב ובקורות היהודים וכתות להר"ר מרדכי יאסס ח"א. ודברי הימים לישראל מאת החכם היציג ח"ב.

הדבר בעת התקומם אנטימוכוס להעביר את ישראל מרתם באונס ובלחץ אכזרי. כחות חוקים נקשרו יחד והאמצע להשיג התכלית הזה. הן הממשלה הלהינחה מצד פתגם הדת להמסס תורה ולהעביר רוח הדת היהודית מן הארץ, ותהי נעורה גם מצד פריצי היהודים, כי רבים מן העם גם מן הכתנים היו אחריה והשתדלו למלא את טוענותיה בהחויקם משפטי היונים. הכהן הגדול הנקרא יקים ובשמו היוני אלקימס אשר קם תרת מניאלאום הרע מן הכל להחויק ידו פושעים, ולרפר תורה, ולרדוף בעברה כחויקי הדת. הוא עשה מצבת גדול בחבמים ובחסידי עליון ויורג כל מחמדי עין. אבל נגד הכחות האלה עמדו אנשים צדיקים חסידי אלהים חיים וחכמי התורה ויתיצבו כעמוד ברזל בראש העם ושמרו משמרת הדת לכל יכרת שורש עם ענף. אלה חרפו נפשם למות על שדה קמל לקדש את השם הנכבד והנורא, ואלה שמו נפשם בכפם לעבור על דתי המלך האכזרים ולהחויק התורה, כאישון עין שמרה והנהיגו העם בהשכל ודעת לבלתי סור מדרך ה' ומשפט אלהים.

הנה עברנו בפרק הזה פרק גדול מפרקי הזמן. גדול הוא ברוב ימיו ושניו, גם עצום הוא מפני המאורעות הרבות אשר התפעלו בקרבו בבהינת מצב היהודים המדיני, אמנם רק צעדים קטנים צעדה בו השתלשלות התורה שבעל פה קדימה. ומה מאד נפלאה המראה כי בקרב שאון המלחמה אשר עתה נלחמו תרת הנהגת החשמונאים לעמוד על נפשם ועל הדם כי עתה בקרב השערורה הזאת שלשלת זאת התורה מתארכת וגם לנו יגדלו וירבו הרושמים מצנו אשר יתנונו להביר ענינה, תהלוכותיה ומקראיה יותר ויותר.

פרק שנים עשר

יוסי בן יעזר איש צרידה, יוסף בן יוחנן איש ירושלים.

בימים ההם ובעת ההיא כאשר צין המטה ופרת הוורן, ויקים הכהן הגדול אשר גדלת המלך הרשע, הרשיעו וילך שוכב בדרך לבו לספות תמאת על תמאת או עמדו שני אנשים צדיקים בראש העם לתורה ולתעודה, והם: יוסי בן יעזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים. הם היו הזוג הראשון מן הזוגות הנזכרים בספרי התלמודים אשר קיומם התמיד כמה דורות. כבר ראינו בזמן קרום מציאות זוגות להיות עומדים בראש העם ועל כן לא היה התיקון הזה דבר חדש אשר לא היה לעולמים, אך נתחדש אחרי אשר פסק משך זמן ארוך. יהושפט מלך יהודה כבר העמיד זוג להיות בראש העם. האחד מן הזוג ההוא היה נפקד להיות ראש לכל דבר ה' והשני נגיד לכל דבר המלך (למעלה פ"ד בהערה). ואחר זמן עלייתם מן הגולה ראשונה היה רובבל ויהוצדק הכהן הראשים. ואחרי כן עזרא ואתות מרעה נחמיה (גרעץ ח"ג צד 107). אם גם שהפקידה הראשית הזאת נחלקה לשני אישים, ולפי מבע בני אדם לא יושג הסכמה בין דעות אישים מתחלפים רק לעתים רחוקים, בכל זאת לא היה חילוק דעות ביניהם בימים הקדמונים האלה בדבר מעניני הדת. אכן יסופר לנו כי רק על אודת דבר אחד לא יכלו להתפשר עליו, ויוסי בן יעזר ויוסף בן יוחנן נזכרו להיות התולקים הראשונים. הדבר הזה היה: אם יש לסמוך ביום טוב על ראש הקרבן לקיים מאמר התורה, וסמך את ידו, אף שמעשה הסמיכה הוא פעולה אשר אמרו משום שבות בין בשבת ובין ביום טוב, או אם נאמר שלא לסמוך ונדרה מצות הסמיכה מלפני השבות (תצינה פ"ב ס"ב ובבלי וירושלמי שם). ומאד מאד נשתומם על המראה בראותנו שעל כל השאלות בעניני החקים והתורות אשר אף שדחתלקן בדעותיהם השתוו באתרונה לדעה אחת ועל שאלה קלה כזאת לא יכלו להתפשר! איך לא שמו לב למנהג קדמוניהם, הלא בכל חג וחג הקריבו קרבנות נדבה ולמה לא התבוננו בדבר לראות איך עשו בענין זה עד זמנם. ובפרט נראה כי בעניני הקרבנות כל ימי הבית לא נחלקו חכמי הדור לא בזמנם ולא

ולא בזמן מאוחר, וזה מפני שמעשה הקרבנות היה ביד הכהנים והם ידעו מצור רור איך לנהוג במעשיהם. ועל כן ודאי שלא במקרה נהיה כן שלא מצאו פשר לדבר זה וברור הוא שחיתה זאת אחת מן השאלות הנתוצות לזמנם. אמנם מה עשה את השאלה הזאת נתוצה לזמן ההוא? אולי היתה נתיוצתה מפני שבשאלה הזאת תלויה גם שאלה אחרת, אם הסמיכה מעכבת או לא? ואלו תלוישו כי הסמיכה מעכבת לא היתה יכלת ביד היושבים בארצות הרחוקות לשלח קרבניהיהם למקדש ה' יען שלא יהיו יכולים לסמוך על הקרבן, וזה יהיה בקל למבשול לתכליתם אשר כל מנמתם להשים ליכוד מוסד שיהיה המקדש בירושלים מחבר קדש לכל אשר בשם ישראל יכונה הקרובים והרחוקים, ועל כן הניחו הדבר בלי הכרעה ורק תלוי ברצון המקריב אם לבא ולסמוך או לשלח את קרבנו (דרכי המשנה צד 14). אולם אילו כן יהיה עיקר מחלקתם אם הסמיכה מעכבת אם כן למה תלו המחלקת בסמיכה ביום טוב? או אולי נאמר כי המקור אשר ממנו יצאה הודעת הענין הזה לא הובן כהונן, ואם נאמר שם: זה אומר לסמוך וזה אומר שלא לסמוך, לא היתה הכונה מעולם על הסמיכה ביום טוב, אולם האומר שלא לסמוך ירצה לאמר שהסמיכה בכלל אינה מעכבת והאומר לסמוך כונתו שהסמיכה מעכבת, אבל המובן הזה נסתר מכת המתואר שהמחלקת הזאת אצל הווג האחרון שהוא הלל ושטאי אשר מחלקת הלמיתיהם בענין הזה (שם מ"ג) מוכת בבירור שהמחלקת העיקרית היתה בענין הסמיכה ביום טוב, ועל כן מן הווג האחרון הוה אנו למדים על כונת המחלקת של הוונות הראשונים. ומלבד זה הלא יכלא מה שהכריעו לבסוף וקבעו הדבר לסמוך (ביצה כ': ירושלמי תגינה פ"ב ה"ב), וכי בעת ההיא לא היו צריכים עוד תיקון ליושבים בארצות הרחוקות. וודאי היו צריכים לו עוד יותר יען שגם פוור היהודים היה הולך הלוך וגדל מאד ובפרש היו צריכים לו טעח אשר באו לרובי קהל גדול מן היהודים. אמנם באמת היתה השאלה הזאת נתוצה להם מצד אחר. וזה מפני שהיא הציור אשר עליו הסוב תורת הסופרים בכללה, ועל כן היא הנתוצה והנאותה לזמן ההוא, שהוא זמן צמחת הצדוקים, והמעדרים על התורה שבעל פה, ובוה לא מצאו פשר דבר, אם הדבר אשר הושם לחק מאת הזקנים וקרה מקרה שיתנגד לחק התורה באיזה אפן אם יש בכח חק החכמים לדחות את חק התורה אם לא? ומהכרעת השאלה הזאת הלא יכרע גם כן תורת הזקנים ותעצומה, והנה פעולת הסמיכה איננה כללית עבודה ובמשטות דברי התורה אין לה שורש בשום ענין רק הזקנים קבעו לחק להודיר גם מן השבות ולפי דעתם גם פעלת הסמיכה נכנסת בגדר השבות, ולמה תגרע? והיה אצלם ספק אם לדחות מצוות הסמיכה מפני חק החכמים והזקנים להראות חומר דברי הסופרים ולרדות בוה את הצדוקים או נאמר להפך שאין כה בחק הזה לעמוד נגד חק התורה? ועתה אם נתבונן בדבר מצד הוה נמצא כי לא דבר קפן הוא אשר נחלקו בו העותרים, אמנם תלוי בו עיקר גדול אשר הוא היסוד לכל תורת הזקנים.

כאשר ראינו בשאלת הסמיכה כן הוא בכל תיקוני הזקנים ובכל גזירותיהם אשר גזרו חכמי הדורות בימים ההם שהיו מוכרחים עליהם מן הזמן והמאורעות. כי מעולם לא ברו מלבם גזירות ותקנות וסיגים להעמיסם על בני אדם אם לא היה צורך בהם. ואם ברובם אבדה סבתם ואין לנו בהם אלא השערות אין זה אלא מפני שפגעים ותלאות אין מספר היו מאפל בינינו ובין הדורות הקדומים. מוסי בני יועור ויוסף בן יוחנן נשארנו גם שתי גזרות אשר באו בעקבי הזמן והמאורעות. הם גזרו מומאה על ארץ העמים וגזרו מומאה על כלי זכוכית (שבת מ"ו: ירושלמי שם). גזירת מומאה על ארץ העמים היתה בלי ספק לסבת בקשתם להת מעצור לפיזור העם בארצות הגוים. כי מפני הרדיפות אשר נרדפו מאת הממשלה ובסכות הצרות אשר באו לרגלי הרדיפות עזבו רבים ארץ מולדתם והלכו לגור בארצות העמים למצא מנוח לקץ רגלם, ועל כן לעצור בעם שלא יתפורו בארץ הגוים גזרו מומאה על

על ארץ העמים מרעתם כמה נזרו אחר מפני המומאה, וכבר העידו על זה בעלי התלמוד (ירושלמי יומא פ"ב ה"א ובבלי שם) כי היתה המומאה קשה להם יותר משפיות דמים. ואולי היתה להם בזה עוד כונה נסתרת נגד החסידים אשר בזמן מאוחר נקראו בשם אסיים, כי הראשונים אשר התקוממו נגד אנטיוכוס למלחמה הם היו החסידים אבל לא כלם עצרו כח לעמוד במויחסם, אמנם רבים מן החסידים משכו יד אחר מן המלחמה ומלטו על נפשם להסתתר במדבר, ואולי גם נמלטו על אדמת נבר, וזה היה רע בעיני החכמים והחסידים אשר בירושלים, ועל כן גזרו מומאה על ארץ העמים לעצור בעד פיוורם. והגזירה השניה שגזרו מומאה על בלי וזכית נגורה בלי ספק בסבת ידיעה חדשה שהגיעה אליהם ממעשה הוכזית ומחומרה, שהודע להם שתכונתה קרובה היא לכלי חרס ועל כן ההשיבה בכמה צדדים ככלי חרס וגזרו עליה מומאה (כלים פ"ב). מיוסי בן יועור ביהוד נמסרו שלשה דברים ביניים. אבל לא הוא היה ממציאם, אמנם היו בידו מקובלים מסופרים הקודמים והוא העיד עליהם. העיד: על איל קמצא רכן, על משקי בי מדבחיא דאינון דכיון, ודיקרב במיתא (טסאב, או) מסתאב (עדיות פ"ה מ"ד ת"כ שזיני פסחים מ"ו. ע"ו ל"ז): אלה ההלכות נפלאות במינן כאשר הן נמסרות בלשון ארמי אשר לא היה כן באחת מכל ההלכות הקדמוניות, ונלמד מזה כי הקבלה הוּאת ישנה. ובלי ספק היו אנשי דורו מתמירים באלה הדברים עד שבא יוסי והתירם. ובגלל זה קראוהו יוסי שריא. ומבורר מזה עוד כי באמרו דיקרב במיתא מסתאב אין דיוקן על מסתאב כאלו ירצה להורות שהנגוע במת ישמא כי לזה אין צורך לעדינו ולקבלתו כי כן כתוב בתורה וגם אין ראוי בעבור זה להקרא יוסי שריא כי לא התייר דבר, אבל דיוקן הוא על דיקרב ורצונו לאמר רק מי שנגוע בבירור וידוע שנגע הוא יהיה שמא אבל לא מי שספק אצלו אולי נטמא. והיתה ההלכה הוּאת נחוצה להם בזמן ההוא, אשר מהיות קשה בעיניהם המומאה בלי ספק נמנעו רבים מלצאת אל המלחמה מיראת המומאה אן ישמאו בחללי הרב, לזה הורה לצורך שעתו שרק הנוגע ודאי נטמא ומטומאת ודאי אפשר להשגיר אבל בכסף מנע אין מומאה¹).

גם מאמר מוסרי נשאר לנו מיוסי בן יועור: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוא מתאבק בעפר גרמיהם והוא שוּתה בצמא את דבריהם (אבות פ"א מ"ד). מה מאד נבזו הדברים האלה למאורעות זמנו אשר עיקר השתוללות הממשלה ואוהביה והנפיה בין היהודים הפושעים היה להרחיק את העם מן הדת ומן התורה ולעצור בעד הלמוד והדרישה עד שהוכרחו לעשות במחשך מעשיהם ולהסתתר מחסם המציק (המקביים ס"ב, י"ד, ה') וכל ספרי התורה או שאר כתבי קרש שמצאו דנו בשדפה או באבדון ומי אשר נמצאו אצלו היה אחת התו להמת (יוסיפון ס"ב, ה'), ומפני זה העיר יוסי את לב המוכים בעם שיפתחו ביתם להיות בית ועד לחכמים ושלא ינחמו ידם מן התורה ויהיו שוּתים בצמא דבריה ודברי מוריה. גם מוסף בן ונתן נשאר לנו מאמרים אשר גם הם רשומים ברושמי זמנו. יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים

1) ברובי המשנה צד 32 פ"ה הלכה זו שאנשי דורו של יוסי רצו להחזיר על הנוגע במת אבי אבות המומאה כמת עצמו ויהיה מסאב (שלידתו סקיר המומאה כגון מת וכו') נקרא מסאב) וע"ז העיד יוסי דיקרב במיתא מסתאב כלומר אבל לא מסאב (ולרעתו מסתאב מורה על מדרגה מתונה מסאב) כי הוא במדרגה מתונה מסתאב דהיינו המת נעשה רב. ואמנם זה צורך ראיה שהנ"ל, מסאב"א היא העיקרית כי בנ"ל הנ"ל מסאב וכן היתה הנ"ל במשנה לפני הרמב"ם ובמשך אחריו הרמב"ם וכן ג' החו"ט בניור (מ"ב). ואמנם לו היה כן, גם על הפי' מצד עצמו יש לפקפק. כי כונתו מפורשת החסידים רצו לגזור על הנוגע בנגוע שיהיה מסאב כנגוע במת עצמו ובא יוסי והעיד שאינו כן שהנוגע במת אינו מסאב אלא מסתאב כלומר אינו במת עצמו ועל כן הנוגע בנגוע אינו כנגוע במת, והרי הן הן דברי הנ"ל ממש שאמרה איננו נזיר דיקרב בדיקרב דהיינו נוגע בנגוע ישמא כנגוע במת דהיינו מוטאת שבעה ואתא איהו ואמר דיקרב מסא אבל דיקרב בדיקרב אינו מסא מוטאת שבעה אלא כהיבורין. ורובא בנ"ל סתרי פירוש ות. ועל כן משכתי יוד ותפתי פירוש של רב נתן אשר הביאו רבא משמו. ויש להעיר על המעשה שאמר שם רבי יהודה כי יוסי בן יועור נעץ להם קורות ואמר עד כאן רשת הרבים עד כאן רשות היחיד ולא נזכר להללים שהמעשה הזה יש לו יתום עם ההלכה של יוסי אבל זה ברור כי זה הרבנים העיר רבא נתן על פירושם.

עניים בני ביתך ואל תרבה שיתח עם האשה (גם זה שם) מה יקרו הדברים לימנו ולדורו, אשר רבים נלחצו ונאנפו לעבור על דתם ולסבה הזאת הענו ודלו, ולזה הזהירם כי איש אח רעהו יעוררו ויאמץ. וזועותיו. וביחוד יש כזה רושם לתכונת כת החסידים (האסיים) אשר יצאו מן החסידים הראשונים שבזמן ההוא. בראותנו שזה החסיד ירחיב את מדרת גמילות החסד אשר יגמול האדם עם זולתו עד שיעשה לחק ולחוב שיהיה ביתו פתוח לרוחה ויהיו העניים נחשבים כבני הבית, הלא ממרגת חסד כזה אין מרחק יותר מצעד אחד אל מנת התחברות באפן שהיה אצל האסיים במשך הזמן והוא שיהיה לכל הבאים כברית חברתם משפט אחד לבעלי החברה בממונם ובכל קניניהם. וכן המאמר: אל תרבה שיתח עם האשה גם הוא היה לאסיים לקן אלא שהלכו בו עד קצה האחרון ומנעו מדרת החברות עם הנשים בכלל עד שרובם לא נשאו להם נשים. יוסי בן יעזר היה נקרא: חסיד שבכהנה (חגינה ספ"ב). ואמרו עליו כי היתה מפתחו מדרס לקרש. וזה יפירוש אור על תכונת חסידותו. כי אם אמנם שהיה החסיד שבכהנה בכל זאת לא עבר גבול החסידות להתקרב ולהמרחק יותר מדי רק שמר את נפשו ממימאה כמשמרת הנאותה לאוכלי תרומה ולא יותר. משמנו שני החכמים הנכבדים במלו האשכולות (סוטה פ"ט מ"ט) והם ראשים אשר כל עניני העם לכל צדדי הפקידה תחת ידם ונקראו איש כל (רב בבבלי שם) ובצדק נאמר שבטלו כי בזמן החשמונאים ואחריהם תחת המושלים לבית הירודם נתמעט כח החכמים ולא היה עוד כביטי קדם¹). מחיי יוסף בן יוחנן לא הגיע אלינו דבר יותר ממה שמסופר עד הנה. מתולדותיו וממיתו לא ידענו מאומה. אבל מותו של יוסי בן יעזר היה רע ומר ודבריו האחרונים נשאר לנו והם ערה על תכונת רוחו וחוקת כחו באמתו. הבין הגדול יקים (אלקיסס) הבוגר בעמו היה ממשפחתו (להגדת המדרש בן אחותו), והפושע הזה כחש גם במולדתו למען מלא רעתו אשר זום לעשות. ויהי כבואו בתחבולותיו אל העם לאמר: שלום יהיה לכם מן הממשלה! במתו בו באמרם הלא מורע הכהנים הוא ולא ירע לנו מאומה ולא יכוב בכני עמו. אך במחונם היה לעקר. כי אשר דבר אליהם בתלקת לשונו לא מלא. בששים מן החסידים שלא ידו, ועל פי פקודתו נהרגו כלם (המקביים א' פ"ו, י"ד – ט"ז). גם על יוסף בן יעזר קרובו לא חמלו ורנו למות, ויהי כאשר הובל זה החסיד להצלב נסה יקים עוד הפעם להעבירו ממחשבתו. ויאמר אליו ראה את כל המזגה והכבוד אשר היה לי עקב דבתי ומעשי ולעמת זה הרעה הגדולה אשר הגיעתך למות כאחד הנבלים על קשה ערפך. אך יוסי במנחת הנפש ענהו: אם למכועים אלהים ככה מה גם לעושי רצונו! ויאמר אליו יקים: ומי עשה רצונו יותר ממך? ויענהו יוסי: אם לעושי רצונו ככה מה גם לכבועים! דברים כאלה מפי איש מופת וחסיד כיוסי, גם לב חוק כסלע ישברו ואף לא ההשיאו מטררתם. כי אלה דבריו האחרונים ירדו חרתי במנו של הבין הגדול ובאו כרצח בעצמותיו ואבדו עצמו לדעת (ב"ר פס"ה). אך אחרים ספרו ממנו שבת מיתה המופה (ב' המקביים ויוספון). ואם אמנם כי כל הספור עמיו במעטה האגדה בכל זאת נוכל להחזיק לאמת ברור, כי היה ליוסי בן יעזר

קרוב

(1) ראה ב' אושיריפם לרא"ג 116 הלאה. שכתב שגלה אשכל מחורב מאיש כל, כמו שאמר רב בבבלי, הוא חרובו המדוקדק של הללה הינית קתוליקאי, ואם כן פרנסי הצבור הנפקדים על כל עניני פרנסות יצדק לאמר עליהם אשכולות. וזה שאמרו בירושלמי שקלים פ"ה ה"ג שני קתוליקין היו. היא הפקידה הראשונה אחר הנשיא והבין גדול. אבל מה שכתב שם שרם הזונות עור צריך ראה כי לפני יוסי לא נזכרו זונות ולאחריו לא היו פרנסים לכל העניים כי אם בנוגע בעניני הדת והתורה. ובברייתא בירושלמי כנסת תני כל הזונות שצמדו משמת משה עד שצמד יוסי בן יעזר אפשר ליתן בן דופי עד שצמד יהודה בן בבא אפשר ליתן בן דופי. ועל זה מסך הרב שהיינו אשכולות היינו זונות. אבל בברייתא משושבת מתחלתה עד סופה וקפיעה היא אין לכוין עליה. ועיקר הני' כמו שהיא בתוספתא ב"ק פ"ה ושם נרס' כל האשכולות וכן נרס' א' אפשר ליתן בן דופי אבל גם התוספתא משושבת שני' משבת יוסי וכו' ודבר שם מה שהיה משמת וצריכין לתקן ע"פ הירושלמי כלומר משמת יוס' אפשר ליתן בן דופי וע"כ מנה וטנה תחתיי הני' הנכונה וכן היה בלי ספק הני' לפני הבבלי (חבורה פ"ז): ועין ח"ג ס"ד צד 34 מה ששערתי בפרוש גלת אשכולות.

קריב ממשפתו אשר נקרא יקים, וכי יקים זה אינו אחר כי אם אלקימס אשר היה כח גדול בעת ההיא וכי יוסי היה אחד מן הנדרנים על קידוש השם אשר נדרנו במצות אלקימס. בעלי התלמוד מזכירים עוד כי היה בן ליוסי בן יועזר אשר לא נהג כשורה וידיחו אביו מנהלתו והקדיש כל אשר לו לשמים, וילך הבן לנפשו, והרתתן את אחד ממשרתי יונתן החשמונאי והעשיר עושר רב כי מצא מרגלית טובה יקרת הערך, ומכר אותה לגזברים אשר על אוצר המקדש. אך ערך המרגלית היה שלש עשר עליות (שם כלי קמץ ע"י ערוך) של דינרי זהב וכאצר המקדש לא היו כי אם שבע עליות, ויקח את השבע הנמצאות ויתר די המקה הניח להקדש במתנה, עמרו וכתבו יוסי בן יועזר הבנים ארזת (מכוון על הקדש שהקדיש) ובנו הוציא שבע (ב"ב קל"ג.) והגה אין מתכליתנו לחקור על יסוד האגדה הזאת ושרשה¹) רק זה נוכל להחזיק כי בן היה לו ליוסי בן יועזר אשר גם הוא התפתה ללכת בדרך לא טובה כרבים מאנשי דורו עד שאביו העבירו מנהלתו. ומו יודע אם לא יסוד הגדה זו הוא אחד עם מה שמסופר שהיה ליוסי בן אחותו והוא אלקימס אשר לא היה נהג כשורה ושניהם הבן ובן אחותו אחד הם ואלקימס הוא ולא אחר (רא"ש א"ש צד 64 והלאה). מלבד כל זה אין לנו מחיי התכמים האלה מאומה. וגם אין בידינו דבר או מאמר אשר נזכר שם עליהם מלבד המאמרים והדברים אשר זכרנום. אבל בראותנו כמה הקפידו להזהיר את העם לעשות ביתם בית ועד לתכמים ולהמוך הדרישה וגם לדרוש ולהשכיל בכל כחם מזה נוכל לשפוט, שעם כל התלאות והצרות אשר מצאום בעת ההיא לא חדלו מלדרוש בתורה, ובלי ספק הרבה דברים אשר נזכרו בלי שם אומריהם ראוי ליחס לשני התכמים האלה וחכמי זמנם. וגם לבעבור זה הללו אותם הדורות הבאים אחריהם ואמרו שמימות משה עד זמנם לא היה בכל האשכולות שעמדו לישראל שום דופי (תמורה ט"ז: תוספתא ב"ק פ"ח) ואחד מן החכמים האחרונים אמר שמימות משה עד שמת יוסי בן יועזר היו למדים תורה כמשה רבינו מכאן ואילך לא היו למדים תורה כמשה רבינו (תמורה שם) והכונה מבוארת כי עד הזמן ההוא לא היו מחלקות וטומנם ואילך החלו המחלקות, וביחוד מחלקות הצדוקים נגד הפרושים כי היתה השכחה מתגברת. כי אף אם ברור הוא שתחת עקת הצרות לא חדלו מהחזיק את התורה, בכל זאת לא יחכן שבימי הצרות אשר באו עתה עליהם לא נשתכחו מקצת קבילות.

יוסי בן יועזר נפל לפני בני עולה גם יוסף בן יוחנן מת ואיננו. ימי עברה וצרה אשר באו עתה על ישראל עכבום בהליכתם על אורח התורה. הטובים בעם והרבקים בתורה נלא כלכל עוד את הלחץ אשר נלחצו מאת הממשלה, להעבירם מרתם. מתי מעט מן הרסידים התקוממו מקנאת ה' צבאות אשר בקרבם, ובראשם מתתיהו בן יוחנן הכהן, והתיצבו נגד צבא רב מחיל המלך ובהשענם בה' התגברו. יהודה מקבי בנו הרבה לעשות חיל וילחם מלהמת ה' ויהי מושכיל בכל מלחמותיו. יהודה נפל על מרומי שדה קמל. יונתן אחיו מלא מקומו וגם הוא הגביר חיל. אך הוא בערמה נפל בידי אויב אשר הכריעו למות. או שמעון אחיו היה לראש תחתיו, והוא השלים חרות ישראל. עת שערורה כואת לא היתה נאותה להרבות בלמורים ולהרחיב תורה. לא נרע מי היו ראשי התורה בעת ההיא אבל ידענו מפקידה אחת בלי שם בעליה וראשיה, והיא: בית דין של חשמונאים בימי מלך יונתן היה בית דין גדול בירושלים. כי כאשר שלח יונתן מכתב שלומים אל עם הלוקידימונים לחדש את הברית בינם ובין היהודים היתה המועצה הגדולה בראש הרתומים. וכן כאשר נתמנה שמעון להיות נשיא נזכרו גם כן הוקנים וראשי העם (יוסיפון בקדמוניות י"ג. ה' מקביום א'. י"ד, כ"ז) והגה אלה הראשים היו בלי ספק בית דין של חשמונאים אשר

מרים

1) ע"י כ"ס א"ש סד"ג מה שכתב על הרגה האת. וי' בנ"ב שציינתי ושם נאמר שנשא בת טריל כלילא לינאי מלכא ולדתי ינאי זה הוא יונתן בן מתתיהו.

מהם נמסרו לנו איזה חקים ומשפטים בעניני התורה אבל הם מעטים. הנה המאורעות מתחלת כא היונים אל ארצם הראום לדעת כי אין נזק לדת היהודים יותר מן הדתות החרות עם הגוים אשר סביבותיהם או אשר יושבים בקרבם. הדתות החרות הוות הולידה את כת הפושעים אשר המירו דת קרש וילכו בדרך היונים והיא העבירה רבים מישראל מדרך התורה לעשות להם מאתרי ה' אלהי אבותם; ועל כן על נקלה הכירו כי ראשית חובתם היא לעשות ריתוק ביניהם ובין גויי הארץ. וכבר ראינו שבנימי יוסי בן יעזר גורו מומאה על ארץ העמים. אף כי שארתי השנים חפשויותם ונשבר שבט הרשע שהשתדלו הרבה להתרחק מהם. ואף לבעבור זה גורו בבית דין של חשמונאים על כל קריבת בשר בין ישראל ואשה נכרית בחומרא יתרה ממה שאסרה התורה (ע"ו ל"ו:), וודאי שמסכת התרחקה מצאו מקום לגזור גם על דברים אחרים, ובפרט בעניני המומאה, כי שמירת המורה היתה בעיניהם כחומת ברזל בינם ובין גויי הארץ, אבל לא נזכרו הגזרות על שמם, כי רוב גזרות החכמים הקדמונים נזכרו סתם ונשתקעו שמות הגזורים. עוד תקנו תקנה לעשות בכל שנה ושנה חג שמונת ימים לזכרון הנסים שנעשו להם, ונקרא חנכה יען כי בעצם וראשונה נעשה לחנכת המובת. והוא מיום המשה ועשרים יום לחדש כסלו והלאה שמנת ימים, וקבעו בו להדליק נרות נר איש וביתו ויחוגו את התג הזה בהלל ותרודת לשם ה' (שבת כ"א:). הלל זה הוא מה שכבר נקבע בזמן קדום לאמרו בבית המקדש לזכרון הנסים והישועה אשר נעשו להם (למעלה פ"ח בהערה) ונקרא הלל יען כי מתחיל בהללויה ומסיים בהללויה. ואז ארזי שנצח יהודה מקבי את אויביו ופנו את ההיכל אשר ממאוד היונים או חבר אחד ממשוררי הזמן מומוד להודות לה' והוא מתחיל בתודו ומסיים בתודו ועל כן נקרא הודאה (תהלים קי"ח) בו נזכרו אשר סבבום הגוים להאבידם ולהריותם וה' עזרם, יודו כי לא נתנם אלהים למות, וכי באו כמקדם למקדשו, ונפתחו להם שערי⁽¹⁾, וההודאה הוות תקנו לאמרה בחנכה וספתוח אל ההלל אשר נקבע כבר מקדם. ואלה התקנות בלי ספק מבית דין של חשמונאים יצאו. עוד דבר אחד ממופר מהם שעל פיהם נגנזו אבני מזבח ששקצום היונים (מדות פ"א מ"ו) ולא החליטו מומאתם על כן נמנו עליהן ונגזרו אותן (ע"י מגלת תענית פ"ח יומא ט"ו, ע"ו נ"ב) עד שיבא אליהו ויעיד עליהן (מקבאים ס"א פ"ד, מ"ד-מ"ו) וכל זה מבית דין של חשמונאים⁽²⁾. מלכר בית דין של חשמונאים מזכירים סופרי דברי הימים עוד כגוים שונים אשר יכנו בהם את חכמי התורה של הזמן ההוא, והם: חסידים (ס' המקבאים במקומות הרבה) זקנים (יוסיפון קדמוניות ס"ב). החסידים היו הראשונים אשר קנאו קנאת ה' צבאות וקנאת תורתו והיו נלחמים בכל תקף ועו. במשך ימי המלחמה היו רבים מושכים ידם אחור מפני יראתם כי היו יכולים לשמור הדת ומצות התורה כראוי לפי דעתם. מעט מעט יצאו מתבוננת החסידות הממוצעת אל התפרזה והלכו במדת חסידותם עד הקצה האחרון. הם היו חיי-צער בכדירות והיו מבלים זמנם בדרישת המופלא. אהזו מנהגים אשר היו שונים ממנהגי החסידים האמתים תכריהם או מקוריהם אשר יצאו מהם. והנה אלה החסידים האמתים והזקנים של המערך הזה היו נזכרים לרוב בשם: חסידים הראשונים, וקנים הראשונים. יש לנו מהם שוירים ומאמרים יקרים. שוירים מן החסידים הם כוללים עניינים ממנהגיהם

ומעשיהם

(1) כל מומוד קי"ח: נאות מאד על זמן הניצוח של המקבאים, והברייתא שאמרה בשנה האחרת קבעו ועשו י"ס כהלל והתודאה זה סכות על שני חלקי החלל החלק הא' מתחיל ומסיים בהללויה החלק הב' מתחיל ומסיים בתודו. והברייתא הוות ישנה מאד ופי שתקן השבת שאמרים בחנכה: בימי מתתיהו וגו' כבר היתה הברייתא לנגד עיני ששם נאמר: וקבעו שמנת ימי חנכה אלה להודות ולהלל לשמך הגדול. וזה סכות על דברי הברייתא קבעו ועשו י"ס כהלל והודות. ולשון הברייתא מדוקק יותר תחלה ואל ואח"כ הודות כסדר שני חלקי החלל. ומסתקן תחלה הוות לא דקוק בכך ואולי לא הבין שהברייתא אמרה בכונה כהלל והודות לרפו על שני חלקי החלל.

(2) ע"י גימק ה"ג בסוף הספר צד 485 שתיקן יפה הגי' במגלת תענית. יש להעיר שבמדות הגי' בני חשמונאים וביומא תנ"י בית חשמונאים ואולי צ"ל בית דין של חשמונאים וכן מורה לשון נמנו עליהן ונגזרו.

ובמעשיהם, והשוררים מן הוקנים הם: דברים שונים במדרש התורה וההלכה וגם דברי מסר השכל (דרכי המשנה צד 40). אמרו על החסידים הראשונים, שהיו שוהים שעה אתה ומתפללים כדי שיתכוננו לבם לאביהם שבשמים. ואפילו היה המלך שואל בשלומם ואפילו נחש כרוך על עקבם לא הפסיקו (ברכות פ"ח מ"א) ולא השו לסכנת נפשות במקום מצוה⁽¹⁾. ונראה מזה את מדרגת חסידותם כי בכל דבר הנוגע בקיום מצות התורה היו עומדים הכן למסור נפשם עליה ואף כן יסופר לנו מהם במקום אחר (שבת קכ"א): שלא היתה רוח החסידים נוחה במי שהורג נחשים ועקרבים בשבת. ואם גם שלא נזכר שם תואר „הראשונים“ בכל זאת ממה שמבואר בזה כמה חשו בשמירת השבת נראה שזה מכוון על החסידים הראשונים או על כל פנים על ההולכים בדרכיהם. והנה באנשים אשר גדלה אצלם שמירת השבת יותר מסכנת נפשות לא יפלא בעינינו אשר נמנעו מלהלחם בשבת אף בהיות הסכנה קרובה. כאשר היה הדבר בימי מתניהו שהרבה מהם נדרגו ולא עמדו על נפשם מיראה להלל את השבת, עד שאדרי כן בראות מתניהו כי לא זה הדרך להשיג מסרת הפצם ונמנו ונמנו להלחם ולעמוד על נפשם אף ביום השבת. ואם נרצה לדעת עד היכן התסדרותם בבחינת השבת הגיעה נראה נא מה שיסופר לנו מהם בתלמוד (גרה ל"ח). חסידים הראשונים נודרו לגשת אל נשותיהם ביום הרביעי, כי אם יהיה לה ריוון ביום הזה ישלמו — לפי דעתם — ימי ריונה בשבת ואם תכרע ללדת יהיו מוכרחים להלל עליה את השבת ובעבור זה נמנעו לגשת אליה ביום הרביעי. ועל כן בצדק נשפוט כי גם החסידים אשר רוחם לא היתה נוחה במי שהורג נחשים ועקרבים בשבת הם הם החסידים הנודעים בתאר „הראשונים“. ובלי ספק חסידיו כמו כן גם בשאר מצות התורה. ומצאנו גם כן הפרוזה אשר הפריזו על מצות התורה. גם במצות ציצית (מנחות מ"ז). אף נגר בני אדם נהגו במדת החסידות, ויסופר מהם כי בכל עת השתדלו שלא תבא תקלה על ידם. ועל כן היה דרכם להצניע הקוצים ושברי זכוכית בתוך שדותיהם ומעמיקים להם שלשה טפחים בארץ שלא תעלם המטרישה ויתקלו בהם בני אדם (ב"ק ל': וירושלמי שם פ"ג ה"ג).

אבל החסידים הראשונים לא היו הבת הנודע בשם אסיים. יען כי תכונות ונימוסים אשר נמצאו אצל האסיים, נמצאו היפוכם ממש אצל החסידים הראשונים. אצל האסיים היה לחק כי לא בובח ועולה יקנה ההכנה המוסרית לשלמות. אמנם בקדושת המעשים ובפרישות מופלגת (פילון ועי' יאטמ קורות דת היהודים צד 104) וגם לא באו למקדש ה' להקריב קרבנות. אבל מן החסידים הראשונים יסופר לנו ההפוך שהיו מתנדבים בנוירות בשביל שביאו קרבן (תוספתא נדרים פ"א) והיו מתאנים להביא קרבן (נדרים י"ז). החסידים הראשונים לא היו לא כת ולא חבורה מיוחדת. אולם כמו שנקראו בכל הדורות, האנשים היוצאים בשמירת המצות לפני משורת הדין, בשם „חסידים“ אף כן נקראו גם הם בשם הזה, אבל מכל מה שיסופר עליהם אין לנו רמז כי היו מתכבדי התורה הרשומים בדרום, אבל היו משומרי דת ומצוה בדקדוק רב, ועיקר מעלתם ויתרונם היה במעשה, ואף על כן נרשמו גם בכנוי „אנשי מעשה“. מאמר אחד אשר מיוחס לאנשי מעשה נושא על פניו חותם זמנו. המאמר הזה הוא אשר נהגו לאמרו בשמחת בית השואבה: אשרי מי שלא חטא וזי שחטא יחל לו, ומאמר

1) אף שלמי הגי' שלפנינו בטענה אין הסיפא, אפילו המלך שואל בשלומי וכי" מוסבת על הדין אלא היא מסר מיוחד בכל זאת נראה לי שזה המאמר שבסיפא נכנס היה בא לספר ולהורות תכונת החסידים וכמו שהתקני בשנים אבל בעל המשנה תאר זה המאמר בצורת הלכה, תחת אשר היה נכנס הראשונה בצורת מסר דברים, ובעיקר הרבה יש בזה תימה גדולה. והיא שלא יפלא על החסידים הראשונים שלא רצו להפסיק אף במקום שהיו בסכנת נפשות כובדו היתה תכונת החסידים אבל יפלא על האחרונים שנקשו כן להלכה ואנו רואים שבכל מקום היו החסידים אף את השבת בספק מקרה נפש, ואף מפעם זה התנגדו לחסידים בניין היתג נחשים ועקרבים בשבת. האכנס שרב יוסף דב ששח (ברכות ל"ג) חרנישו כזה אבל דברים שם אינם בטנת פשטת המשנה. ומעשה בחסד אחד נראה שרין וחסידים שלא להפסיק בשום ענין וזה ראה לדברי.

ומאמר זה נאות לזמן אחרי כלות השמר ונצחו החשמנאים את היונים. כי בימים ההם היו רבים אשר מרעו לב הלכו אחרי נימוסי היונים, והם בני פריצי עם ומרשיעי ברית אשר נוכרו בספר דניאל, אבל גם רבים אשר לא יכלו כלכל הועם ונפלו ברשת הפתוי ממך לב וסרל בלא רצות מן הדת, באונם נוגשיהם. אמנם ככלות הועם שבו אל אלהים בתשובה שלמה. ועתה לעמת העומדים בתומתם אמרו: אשרי מי שלא חטא, ולעמת אלה אשר חטאו ושבו אמרו: ומי שחטא ימחל לו. ואחרים אמרו: אשרי ילדותי שלא ביישה את זקנתי, והודו בזה לה' על אשר נתן כח בלבם לעמוד בתומתם מראש ועד סוף. אבל גם מן התועים מאדרי ה' ושבו, גם מהם נאמר: אשרי זקנתי שתכפרי על ילדותי (סוכה נ"ג). אמנם בשם זקנים הראשונים מכונים ראשי התורה והסופרים. רוב המאמרים המובאים על שם מדברים מעניני הטומאות והטהרות. ומטהותם נראה כי החמירו הרבה בענין הטומאה. ונמצא גם כן שלפעמים בית דין שלאחריהם, אם שהם עצמם תורו להורות היתר בדבר אשר לפנים נהגו בו איסור. או שמקצתם אמרו להחמיר באיזה דבר ומקצתם אמרו להקל. ואמנם יפלא בראותנו שהוקנים הראשונים נחלקו במקצת דברים, אף כי קבלה קדומה בידינו, כי לא היתה מחלוקת בישראל כי אם על הסמיכה בלבד, והמחלוקה הזאת נשארה יחידה עד שכימי הלל ושמיאי — הווג האחרון — נוספו עוד שלשה דברים שנחלקו עליהם. ועתה איך נאמר פה על הוקנים הראשונים שנחלקו בכמה דברים? אבל יתפשו הדברים אם נתבונן במהות הענינים אשר נחלקו בהם. כי באמת לא היתה המחלוקת מצד חלוף ההשכלה בדבר שזה אמר כן הדין וזה אמר לא כן, אלא נחלקו בדעותם מצד חלוף מדרגת החסידות, ולמען יתברר לנו האמת נתנה לב על ענין מחלוקתם עצמו. זקנים הראשונים מקצתם היו אומרים חצי קב עצמות וחצי לוג דם לכל ומקצתם היו אומרים אף רובע קב ורביעית דם לכל, ובית דין שלאחריהם אמרו רביעית דם ורובע עצמות לתרומה ולקדש אבל לא לנזיר ועושי פסח (נזיר נ"ג. תוספתא אהלות פ"ד). והנה ידענו שאלה הוקנים היו מן החסידים אלא שיתר על חסידותם היו גם כן מחכמי התורה אשר כל עסקם בדרישת התורה. והנה אין בכל המדות הנפשיות של בני אדם אשר מדרגותיה רבות ושונות כל כך כמו החסידות. כי מרת החסידות איננה תלויה בדעות בני אדם ובהכרעת השכל אמנם לרוב היא תולדת הרפיוה בכת המדמה. וכאשר הפרות הבח המדמה יש לה מדרגות שונות ורבות אף כן מרת החסידות שהיא תולדתה. ועתה הוהירות מן הטומאה היא אות החסידות בימים ההם. ועל כן אלה שמדרגת החסידות גדלה ממדרגת החסידות אשר לחביריהם אף הם החמירו בטומאה יותר מחביריהם. ולזה מצאנו שחלוף המדרגה היה סבה למה שמקצתם נתנו שיעור לטומאה אשר הוא קטן מן השיעור אשר נתנו מקצתם. ואמנם כבר ראינו שרוב אלה המפרוים על מרות החסידות נפרדו מחביריהם והלכו באשר התהלכו והיו להכרה מיוחדת והיא חברת האסיים. ואז אחרי שהבדלו מהם המפרוים יותר מדי היה קל להם להשתוות בדעותם וללכת בדרך אחד והוא דרך התוך. ועתה נבין מה שנאמר מהכרעת בית דין שלאחריהם. שהסכימו להחמיר במקום שאין בו נזק מצד אחר אבל יש בו סייג וגדר, וזה בתרומה וקדש. אמנם הקילו במקום שיצא מן החומרא מעמסה לבני אדם והיא בניור ועושי פסח. ואף כן היה הענין בהלכה אחרת בדיני טומאה שהוקנים הראשונים החמירו למטא הבית מן הקמפרס ולפנים (תוספתא אהלות פ"ד ועיין משנה אהלות פ"ג ס"ג) ובלי ספק לא היה בתומרא זו דעת כלם שזה. אבל הממצעים בטלו דעתם מפני דעת המפרוים והורו למחר אותו אדרי שנפרדו מאליהם ולא פעלו עוד לחץ מוסרי על דעותיהם. עוד הלכות אחרות נמסרו על שם הוקנים הראשונים אשר מסכו על מדרש המקרא, הארת היא מה שגורו בבחינת הירחקה ממומאת הנדה. ואמרו: כי הדה ראוי שתהיה בגדתה ומרחקת בכל אפן מבעלה שלא תתקשט ולא תכחול ולא תפקוס והוציאו כן ממשמעות המקרא שנאמר והדה בגדתה (תורת כהנים ס"פ מצורע שבת ס"ד). והורויות היתה הזאת

הוא גם, היא מרושמי החסידות, ובלי ספק שעל יסוד המדרש הזה נוסד המאמר: כל המנבלת עצמה בימי נדתה רוח החכמים נותה הימנה (אבות דר"נ פ"ב). עוד מדרש אחד נחקים לנו סוה וגם הוא בתלכות שומאה (תורת כהנים ויקרא דחובה פ"ב), נפש כי תנע בכל דבר ממא יכול אפילו ננע במנע ממאות יהיה חייב תלמוד לומר נבבלת היה נבבלת בהמה נבבלת שרץ מה אלו מיוחדים שהם אבות המומאה אף כל שהוא אב המומאה. והנה מה שאמר שיש לחשוב שהנגיעה בכל מנע מומאה חייב עליה, אפשר שכן חשבו באמת המחמירים יותר סדי, כאשר ראינו שגם בימי יוסי בן יועור היו רוצים להחמיר לענין מנע מומאה ורצו לילך לפנים משורת הדין. אם נבחנו הכנות שני המדרשים האלה עוד לא נמצא בהם נמיה ממשומו של מקרא כאשר נמצאנה אצל החכמים בדורות האחרונים. המדרש השני נדרש במרת כלל ופרט ומשפאל מוכן הכלל כעין הפרט. ואנו למדים מזה כי לא הלל שדרש שבע מרות ולא רבי ימנעל שדרש שלש עשרה, היו מחדשים מדרש המרות אלא כבר זמן רב קודם להם היו מרותיהם המפתח לדרוש בהם את התורה. עוד נמסר על שם הזקנים הראשונים מאמר יקר מאד (מבולתא בשלח מס' דעמלק פ"ב) כך המדה מהלכת על פני כל הדורות שום שישאל לוקן בו סופו ללקות. ילמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא לאבר את ישראל ואברו הקדוש ב"ה מהעולם הזה ומעולם הבא שנאמר כי מזה אמתה. וכן פרעה הרשע ששעבר את ישראל מבעו הקדוש ב"ה בים סוף שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף וכן כל אומה ומלכות שבאו להויק בו בדין דגם. לעולם אמרו: במדה שאדם מודד מודדין לו בה שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם, לכך נאמר כתוב זאת זכרון בספר. והנה המאמר הזה בכללו, מכוון ביחוד על מעשים שנעשו בימים ההם ונגד מה שהשתדלה מלכות הרשעה לאבר את היהודים ולהעביר שם ישראל מן הארץ. ובבחינת דרכי מדרשם בתורה יצא לנו מן המאמר הזה תולדה חדשה והיא: הרושם הראשון למדת הרבוי. בי מה שבעל המאמר מוכיח שהקדוש ברוך הוא אבר את עמלק בעולם הזה ובעולם הבא ממה שנכפל בתורה מחיית עמלק באמרה: כי מזה אמתה את זכר עמלק. זה יורה לנו שדרשו את כפל לשון "מזה" לענין שתהיה פעולה המחייבה נמשכת זמן ארוך וזה בשני עולמות בזה ובבא, ומשפט המדרש הזה הוא היסוד למדת הרבוי. ואמנם מוכן הכפולים כלשון לכונה הזאת באמת מונח בשמוש הלשון כי ברור הוא שהכפל יורה על תוקף הפעולה, אבל במשך הזמן נדרשו זאת המדה עד לאין גבול¹) ועוד למרנו מרבירים בזה כי היה דעתם, שתחלק הספורי

1) רבי ישמעאל לא דרש הכפולים (ירושלמי נדרים פ"א ה"א סוטה פ"ו ה"ה ובב"ב) ולא דרש ג"כ הרבי (שבעות ב"ז זבכ"ס). ובענין הכפולים עי' תוס' בסוטה (כ"ד). ד"ה ר' יוחנן ובמנחות (":) ד"ה מאי. והשתלשלה מדה המדרש הזאת לכמה פנים. א) שהכפל יורה על העשות הפעולה עוד בזמן אחד מלבד הזמן ההווה ובלי עכוב ביניהם וזה הוא תוקף הפעולה ביהם והתמדה בזה וזה הענין מדרש הזקנים הראשונים מזה המהה לע"ב. וכן הכרת תורת כנה"ב (מנהדיין ס"ד: ספי' שלח ק"ב) פקד תפקד כנה"ב (מכילתא בשלח פ"ט). ב) קרוב לזה ראה תראה, תראה מה אעשה (ברכות ל"א:) נאה נאה עתיד להתנאות (מכילתא בשלח, פ' השירה פ"ב) אב בא יבא ביאה שניה (ת"כ מצודת פ"ד) פשה תפשה לרבות ח' מ' י' (שם תוריע פ"ד) אמן אמן על העבר ועל העתיד (סוטה פ"ה:). ג) שהכפל מורה על פעולה שאם תישנה משה' שתעשה אחרת כיוצא בה אב לעולם עם אב שמעו שמעו עם אים וכו' משמעים לו וכו' (מכילתא ירמ' פ"א) ואם תעלה יעלמו וכו' סוף וכו' (ת"כ קדושים פ"א). ד) לדרות על פעולה שתעשה אפילו כמה פעמים עד שיושג התכלית. כמו תוכח תוכיח' אפילו כמה פעמים (ב"מ ל"א). והא ירמא אפילו ד' ה' פעמים (מכילתא משפטים פ"ו) אבר תאכרו אפילו י' פעמים (ע"ו מ"ה:) שלח תשלח אפילו ד' ח' פעמים (תולין קמ"א). ואם פירח תפירח אפילו חזרת וכו' (ת"כ תוריע פ"ב). ה) להורות על העשות הפעולה ב' פעמים כמו אם אבר יאמר עד שיאמר וישנה (קדושין כ"ב). אם ענה תענה עד שיענה וישנה (מכילתא משפטים פ"ח). ו) רבי לכל אפני העשייה וזהו רוב הכפולים כמו הבה תכה מכל מקום (מנהדיין מ"ה:) הבל תחבל, השב תשיב. נתן נתן, פרחו תפתח, הענק תענק, העבס תעביטנו (ע"י ב"מ ל"א: ובכ"מ) אם ענה תענה, אחד עניי מרובת אחד עניי מרובת (מכילתא משפטים פ"ח) אשם אשם (ת"כ ויקרא פכ"א) מאן ימאן מי' (בתובות מ"ד:). ז) להורות על ב' אפני הפעולה. כמו אבל יאכל ב' אכילות (מנחות י"ו). דרש דרש ב' דרישות (נבחים ק"א:) שכן ישכב ב' שכבות (ת"כ מצודת פ"ו). ה) לרבות דבר שאינו כמשמעות הכתוב כמו נבב ינבב להביא את האבידה (מכילתא שם פ"ו) הרי ימר לרבות אי האשה (תמורה ב'). טל יגאלנה לרבות אשה וירוש (ת"כ בתקתי פ"ד). כ) התרחבה זאת המדה במשך הזמן לאין קץ.

הספורי בתורה לא ניתן לספר את הקורות בלבד כי אם עיקר תכליתו הוא ללמד את האדם דעת ודרך ארץ והוציאו כן ממאמר התורה באמרה: כתוב זאת זכרון בספר שהכונה כי נצטוו משה שיכתוב זה המאורע שאירע להם עם עמלק בספר למען יהיה זכרון לדוד אחרון אשר ממנו ילמד לדעת מרת הקב"ה. הרעיון הזה הוציא לנו ממדרש הקדום הזה המיוחס לזקנים הראשונים שהחלק הספורי בתורה לא ניתן ולא נכתב כי אם ללמד את האדם דעת ודרך ארץ, אף הוא מקור נפתח לחכמי ישראל בדורות האחרונים המשתדלים לדרוש ולחקור בתורה עד תכלית כונותיה בעלי הפשט לפי דרכם ובעלי החקירה לפי דרכם וגם המקובלים לפי דרכם, כלם קבלו הרעיון הזה כי לא נכתבו הספורים בתורה רק לספר הקורות בלבד כי אם תכליתם יותר נשגבה ולתועלת מוסרות והנחיות הם מסופרים, ולדעת בעלי הקבלה כל ספורי התורה רומזים על דברים נשגבים ופגות התורה. ואמנם מדרש זקנים הראשונים הוא הראשון אשר יסד וכבר את הדעת הזאת.

בימים ההם בהתגברם על לוחציהם אשר בקשו להעבירם מדתם גם אז הוחל להעמיד מחדש היסודות הנרמסים ולהשיב הרת אל איתנו. כל תכונה יהודית השתללו להחזיק ובלי ספק נגזרו בעת ההיא גזירות שונות ונתקנו תקנות לעשות סיוג לתורה. והנה מובן מעצמו כי גם ללשון העברית שמו לב להרימה ולהגביהה. הן אמנם כי עז מליצתה לא היה לה עוד כבימי קדם, אבל התרחבו גבולותיה, עד כי מצאנו ירח לדבר דבר על כל ענין כי הארמיה היתה לה לעורה, גם מן היונית לקחה לה דבורים לננות מושגים שונים אשר חסרו להם התוארים הנאותים לתארים בכונים עבריים (גרעץ ח"ג צד 84 משפט לשון המשנה). בהרחבה הזאת היתה להם תועלת גדולה כי יכלו להשתמש בה בכל צד אף שנשתנו עתה הזמנים והדעות ונודעו להם מושגים חדשים. ויש לנו רושמים ברורים שלא סתה הלשון העברית מקרב העם. מלבד רוב השירים אשר שרו משוררי הזמן ההוא על התלאות אשר מצאו את האומה ועל הישועה אשר נושעו. הנה נמסרו עוד דברים שונים אשר יניחו לנו כי היו משתמשים בלשון העברית, במשלי העם אשר היו מורגלים בפיהם, ובעבודת אלהים במקדש ורועה לו, ובשירי המנוני, ובפתקאותיהם, ובמקהל על לוח. כמו מאמרם אשר נאמר במקדש ביום שהיו מקיפים את המזבח שבע פעמים ואמרו בשעת פטירתם: יופי לך מזבח! יופי לך מזבח! או ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח! וכן מאמרי הרסודים ואנשי מעשה שהובאו כבר למעלה (תוספתא סוכה פ"ד ובבלי שם נ"ג). ומה שאמרו בשמחת בית השואבה (סוכה פ"ד מ"ד) אבותינו שהיו במקום הוזה אחוריתם אל החיכל ופניהם קרמה ומשתחווים קרמה לשמש ואנו ליה עינינו. וכן המליצה הנעימה אשר הושמה בפי הבתולות היוצאות וחלות בכרמים ביום הכפורים: בחור שא עניך וראה מה אתה בורר אל תהן עניך בניו תן עניך במשפחה (סוף תענית) וזה מראה אותנו כי גם הנשים היו משתמשות בשיריהן בלשון עברית. ואף כן נראה ממאמרה של בלגה בת כהן שהמירה דתה בימי מלחמת היוונים (תוספתא סוכה פ"ד ובבלי נ"ו): שאמרה: לוקוס לוקוס עד מתי אתה מאבד ממנום של ישראל ואי אתה עומד להם בשעת הדחק. וכן הרשום בכתב על הממבעות אשר טבע שמעון החשמונאי דחה בלשון ובכתב עברי (גרעץ צל 64). ובשמורות היו כותבים: בשנת כך וכך לפלוני כהן גדול

1) אין בשתי הנספחות האלה כי אם ספק בשמותה אשר נזכר אצל השומעים מפני שווי הכחות של הסולת. כי הכרת יופי לך דומה למש הכרת יפה ולך שהבית החולם דומה להכרת הקמץ במכסא. וכן אני משער שגם זה היה הסבה. למה שנכתבתי שם (סוכה פ"ד מ"ח), במאמר אשר אפרט בהמשך שלדעת קצת היה נוסחאמו אנה ה' הישועה נא וכו' ולדעת יתדה אמרו יי ויה הישועה נא. שאם נבין היכב בדקדוק הכרת מלות אני וזה נמצא שהיא קרובה להכרת מלות אנה ה' בכתבו, אך השני המצטט שיש בו עשו מפני שלא היו רוצים לפרש את השם של איבע. אבל יצא לנו מזה ראייה קצת כי בקריאה שם הספורש לא קראו ככתבו את הוי"ד בש"א כניקודו אצלנו כי אם קראו את הוי"ד בחירק, שאי יהיה אני וזה קרוב במכסא לאנה ה' בכתבו. ואינני סולח השעיה זו אבל יותר קרובה היא מהשערת החלמד אשר הכנים עצמו בגימטריאית.

גדול לאל עליון (ר"ה י"ח): ובימי בנו של יוסי בן יועור אשר הקדיש מכספו סך גדול כתבו בספר הזכרונות שבמקרה: יוסי בן יועור הכניס אהת ובנו הכניס שש, (ב"ב קל"ג). ולמטה מן העץ אשר תלו עליו את ראשו ואת ידו של ניקנור כתבו: הפה שרבר באשמה והיד שפשטה בגאווה (ירושלמי תענית פ"ב ה"ב). ובלשון העברית אמרו גם כן הלכותיהם ומדרשיהם אשר נמסרו לנו על שמותם, אשר מקיצורם יש לשפוט על תולדתם וכי נמסרו בלשונם ממש. הלכות כאלה הרישומות על ידי קצורם הן קדומות ונמצאו בספרי תורה שבעל פה הרבה אבל יען שרובם לא נמסרו על שם אומריהם הראשונים, על כן לא נוכל לדעת איזה מן הלכות הישנות הן שיש ליחס בבירור לזמן ההוא, אבל זה נוכל להחזיק בבירור כי הרבה הלכות וכן סייגים ונורות חדשים נולדו בעת ההיא לסבת המאורעות, וכמו כן חדשן הרבה דברים להכות על קקוד מנגדיהם הצדוקים אשר בעת ההיא החלו לעמוד נגד תורת הפרושים, כי אז החל פירוד הרעות בעניני הדת להגלות יותר ויותר.

פרק שלשה עשר

הפירושים, והצדוקים, והאמרים.

הן ראה ראינו עד כה כי הזמן אחר ניצוח החשמונאים היה כשר להרחיב עיני הדת, והמאורעות הבירור על זה. ולסבה הזאת התורה שבעל פה פרה ורבה כנשעיה. הרבה תקנות נתקנו והרבה נזירות נגזרו לעשות סייג לתורה וגם הרבה דינים חקים נתחדשו ונלמדו ממרש הכתובים. ומתוך סיפור הקורות התודע לנו כי כבר בימי הזקנים הראשונים החל מדרש התורה לצמות באופן אשר כבר נראתה בו נשייה קלה ממשמעות הדברים ככתבם. וכל זה מרצותם לתת מקור ומסד לקבלותיהם וגם להלכותיהם. תולדות ענין זה ותולדות המאורעות אשר אירעו להם היו פירודים שונים שנפרדו אישי האומה בדעותיהם ובכמה פרטי אמונה עד שהתחלקו לשלשה כתות. הגה אנו רואים בכל בעלי חברה דתית שנוטים לפעמים אלה מאלה בדעות מסבות שונות. יש אנשים אשר ישימו תהלה בכל הצעה רוחנית ומדעית בדברי החקים של הדת ההוא ומאסים מכל וכל בהסתכלות והתבוננות בספר החקים אשר לזה הדת עד שיצאו לקצה האחרון לבלתי צאת אף צעד אחד הלאה ממשמעות הדברים ככתבם בספר. והסבה לזה לרוב אם יראו שמקצת קלי הדעת הלכו תועים על פי הבנתם את חקי הדת הכתובים והיה להם ההתבוננות למכשול והנשייה מן הפשוט לנשייה מן הדת. ונגד זה מצאנו בכל חברה דתית אנשים אשר ילכו בשמירת הדת להלאה מן הגבול ממשפטי בעלי דתם ואוסרים על נפשם את המותר מצד הדת ומחמירים חומרא על חומרא, עד שיגזרו ע"י זה מחברת אנשי דתם ומכשפטיהם ומנהגיהם ובודדים במחשבותיהם ובמעשיהם והושבים כי בזה ישיגו קרבת אלהים. והסבה לזה מונחת המיד בנשייה לאמונה מפלה ונכזבת, אך הגורם לאמונה הזאת ולנשייה אליה הוא לרוב פנעי הזמן. כי התלאות והצרות אשר יעברו על ראשי בני אדם יבינו להם תמיד לנמות אחרי אמונות הבל. תכונות כאלה שבנפש האדם בכלל, עצמו מאד בקרב האומה הישראלית. מצד האחד פעלה הצרה אשר עברה על ראשי עם קדש כשזו משדי יבא עד שהפריזו רבים על מדת החסידות ומאסו בתענוגות החיים הומניים ויגזרו מתוך הקהל כמעשיהם ובמנהגיהם ובחסידות העוברת את הגבול. וכמו כן מצד השני היו רבים בעם אשר לא רצתה נפשם בפרושי התורה אשר אינם מתאימים עם מובנם הפשוטי ועם משמעות הדברים ככתבם. מפני שראו כי רבים מן הנמשכים אחרי דעות היונים ופירושי התורה בהסכם עם הדעות הן, הלכו תועים בהכנת התורה כפשוטה, ע"כ מאסו בכל פירוש היוצא ממשמעות הדברים ככתבם, והשליכו אחרי גום כל הפירושים ממין הזה, ועמם גם פירושי התכמים בכלל מהיות גם הם יוצאים ממשמעות